

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

BAKALÁRSKA PRÁCA

2011

Lucia Korecová

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

PRÍRODNÝ A KULTÚRNY POTENCIÁL V
TURČIANSKOM REGIÓNE CESTOVNÉHO RUCHU

Bakalárska práca

Študijný program: kulturológia v špecializácii riadenie kultúry a turizmu

Školiace pracovisko: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre

Školiteľ: PhDr. Boris Michalík, PhD.

Nitra 2011

Lucia Korecová

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že bakalársku prácu som vypracovala samostatne s použitím literatúry, ktorú uvádzam v zozname Literatúra a pramene.

V Nitre dňa 1. 4. 2011

.....
Lucia Korecová

Pod'akovanie

Ďakujem školiteľovi PhDr. Boris Michalíkovi, PhD. za odbornú pomoc pri zostavovaní bakalárskej práce.

OBSAH

ÚVOD	8
1 CIELE	9
2 METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA	10
3 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY	11
3.1 Regionalizácia cestovného ruchu	11
3.2 Kultúrne dedičstvo	13
3.3 Ochrana prírody	15
4 VYMEDZENIE ZÁUJMOVÉHO ÚZEMIA	18
4.1 Historické hľadisko	18
4.2 Geografické hľadisko	20
4.3 Administratívne hľadisko	20
5 PRÍRODNÝ POTENCIÁL	22
5.1 Fauna	26
5.2 Flóra	27
6 KULTÚRNO - HISTORICKÝ POTENCIÁL	29
6.1 Martin	29
6.2 Turčianske Teplice	39
7 ANALÝZA POTENCIÁLU	41
7.1 Zhodnotenie potenciálu	41
ZÁVER	44
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	46
PRÍLOHY	49

ABSTRAKT

KORECOVÁ, Lucia. *Prírodný a kultúrny potenciál v Turčianskom regióne cestovného ruchu*: bakalárska práca. Nitra: UKF v Nitre, 2011. 49 s.

Bakalárska práca je rozpracovaná v rovine teoretickej. Práca je zameraná najmä na prírodný a kultúrny potenciál v Turčianskom regióne. Predpokladom pre využitie kultúrneho potenciálu je nevyhnutné snažiť sa udržiavať objekty kultúrneho dedičstva v dobrom stave, aby sme zabezpečili rozvoj kultúrnej turistiky. Ochrana prírody a krajiny sa snaží zabezpečiť ochranu prírodného prostredia, ktorá vychádza z legislatívy zo zákona 543/2002 Z. z. Ďalej sa zameriavam na historické hľadisko, v ktorom sa snažím upriamiť na najdôležitejšie historické udalosti v regióne. Vymedzila som Turiec z hľadiska geografického a administratívneho, tieto vymedzenia sú dôležité z hľadiska cestovného ruchu. Rozpracovala som analýzu potenciálu v Turčianskom regióne. Analýza obsahuje silné stránky, ktoré pozitívne ovplyvňujú Turiec, slabé stránky, ktoré negatívne pôsobia na región a brzdia rozvoj regiónu. Do analýzy ďalej patria príležitosti, ktoré pomáhajú pri rozvoji regiónu a ohrozenia, ktoré by sa mali zodpovedné inštitúcie snažiť odstraňovať.

Kľúčové slová: prírodný a kultúrny potenciál, Turiec, kultúrne dedičstvo, analýza potenciálu

ABSTRACT

Korecova, Lucia. Natural and cultural potential in the Turiec tourism region: bachelor's thesis. Nitra: UKF v Nitre, 2011. 49 p.

This bachelor's thesis is of theoretical nature. The thesis is particularly focused on natural and cultural potential in the region of Turiec. It is inevitable to attempt to maintain the object of cultural heritage in good condition to reserve the development of cultural tourism, which also means making use of the cultural potential of the region. The purpose of nature and landscape protection is to safeguard the protection of environment, which is based on legislation of the Act Nr 543/2002 Coll. I am further focused on the historical aspect, in which I attempt to focus on the most important historical events in the region. The region was defined from the geographical and administrative standpoint, since these definitions are important for tourism. I elaborated on the potential analysis of the region. The analysis contains strengths which have positive impact on the Turiec region, further weaknesses, that have negative impact on the region and so they hinder the progress of the region. This analysis further includes chances helping with the development of the region, as well as threats that responsibility institutions should try to eliminate.

Keywords: natural and cultural potential, Turiec, cultural heritage, analysis of potential

ÚVOD

Cestovný ruch je spoločenským, ekonomickým a kultúrnym fenoménom. Cestovný ruch pozitívne ovplyvňuje ďalšie odvetvia a sektory, ako sú obchod, doprava, bankovníctvo, telekomunikácie, kultúra.

Slovensko má dobré prírodné aj geografické podmienky na rozvoj cestovného ruchu, avšak podmienky, ktoré nám Slovensko ponúka, sú nedostatočne využité. Vo vyspelých krajinách cestovný ruch prináša ekonomický prínos. V týchto krajinách sa príjmy z cestovného ruchu stali ich hlavným zdrojom. Príjmy Slovenska z cestovného ruchu sa nedajú porovnať s príjmami vyspelých krajín. Slovensko zaostáva v rozvoji cestovného ruchu za susednými krajinami.

Rozvoj cestovného ruchu v jednotlivých regiónoch brzdí nedostatočná reklama Slovenska v zahraničí, ale taktiež je to aj slabá propagácia Slovenska zo strany štátu. Vynaloženie väčšieho úsilia a snahy zo strany štátu, ale aj organizácií a domáceho obyvateľstva by mohlo pozitívne ovplyvniť obraz Slovenska v zahraničí. Veľkým problémom v rozvoji cestovného ruchu Slovenska sú poskytovatelia služieb, ich neochota, kvalita služieb, ktorú ponúkajú a nedostatok kvalifikovaných a motivovaných pracovníkov, ktorí radšej odchádzajú do zahraničia za lepšie platenou prácou. Nie je možné rozvíjať cestovný ruch v daných regiónoch ak nebudú prevádzkovatelia zariadení zodpovedne pristupovať v poskytovaní kvalitných služieb a ak naďalej budú pokračovať v predražovaní služieb. Napriek tomu, v posledných rokoch dochádza k rozvoju cestovného ruchu a k zväčšenému záujmu zahraničných turistov navštíviť Slovensko a oboznámiť sa s našou kultúrou a spoznávaním našich regiónov. Keď sa budeme snažiť zlepšiť rozvoj cestovného ruchu nebude to mať vplyv len na lepší obraz Slovenska v zahraničí, ale v konečnom dôsledku sa zlepší ekonomika Slovenska, zníži sa nezamestnanosť.

Je potrebné vytvoriť lákadlo nielen pre zahraničných turistov, ale taktiež pre nás, ktorí tu žijeme. Možno nepatríme medzi svetové jednotky, ale určite môžeme ponúknuť zahraničným turistom miesta, v ktorých môžu stráviť príjemné dovolenkové chvíle. Musíme si uvedomiť, že bez spoločnej motivácie, vzájomnej spolupráce, vymedzenia cieľu a jednotného prístupu nebudeme môcť rozvíjať cestovný ruch na Slovensku.

1 CIELE PRÁCE

Hlavným cieľom práce je poukázať na prírodný a kultúrny potenciál v Turčianskom regióne. Zameriam sa a vyzdvihnem v nej najmä prírodné prostredie, chránené územia nachádzajúce sa v regióne a kultúrno-historické pamiatky, ktoré obohacujú tento región. Región je národným kultúrnym centrom Slovákov, pretože región je bohatý na historické udalosti, ktoré sa tu odohrali a nachádza sa tu množstvo kultúrno-historických pamiatok, ďalej sa región vyznačuje pestrým prírodným prostredím, nie nadarmo sa označuje región ako „turčianska záhradka“.

S hlavným cieľom súvisí definícia pojmov ako je regionalizácia, kultúrne dedičstvo a ochrana prírody. Čiastkovým cieľom je vypracovanie analýzy potenciálu v regióne, ktorej cieľom je poukázať na silné stránky a slabé stránky, ktorými sa vyznačuje región. Ďalej sú to príležitosti, ktoré by región mohol využiť pre svoj rozvoj a zlepšenie cestovného ruchu v regióne, na druhej strane sú tu ohrozenia, ktorým by sa mal región vyvarovať a snažiť sa odstraňovať ich nedostatky a ohrozenia, ktorým môže čeliť región.

Ak sa región bude snažiť zlepšovať a rozvíjať svoj potenciál a svoju ponuku a snažiť sa odstraňovať nedostatky a ohrozenia má veľkú šancu stať sa zaujímavým centrom pre turistov v cestovnom ruchu.

2 METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA

Pred písaním bakalárskej práce som zhromažďovala pramene. V práci som použila publikačné a internetové zdroje. Na základe získaných informácií z jednotlivých prameňov, som sa snažila roztriediť a následne chronologicky zaradiť dané pramene a informácie do práce do jednotlivých kapitol, aby práca dostala túto podobu. Prácu som vypracovala na základe aktuálneho kľúča k písaniu bakalárskych a diplomových prác.

Práca je rozdelená na sedem kapitol a jednotlivé podkapitoly. V prvej kapitole som si vymedzila hlavný cieľ a čiastkové ciele, ktoré sa budem snažiť splniť. V tretej kapitole sa venujem súčasnému stavu riešenej problematike doma a v zahraničí. Charakterizujem tu regionalizáciu, kultúrne dedičstvo a ochranu prírody a k nim súvisiace pojmy. V štvrtej kapitole vymedzím záujmové územie, teda vymedzím región z historického, geografického a z administratívneho hľadiska. V piatej kapitole sa budem venovať prírodnému potenciálu Turčianskeho regiónu. Zamerala som sa na geomorfologické pomery, klimatické, hydrologické a biogeografické podmienky, ktoré zahŕňajú faunu a flóru. Šiesta kapitola bude o kultúrno-historickom potenciály, v ktorom sa zameriam na architektonické svetské pamiatky, umelecko-výtvarné diela, hmotný a duchovný folklór, archeologické náleziská a kultúrno-osvetové zariadenia v Turčianskom regióne. V siedmej kapitole budem analyzovať celkový potenciál Turčianskeho regiónu. Kapitola bude pozostávať zo silných a slabých stránok, z príležitostí a ohrození v Turčianskom regióne. Vymenovala som, čo je potrebné v regióne zmeniť a akým smerom sa má rozvíjať v regióne potenciál. Súčasťou siedmej kapitoly je zhodnotenie potenciálu v regióne, v ktorom budem hodnotiť prírodný a kultúrny potenciál. Navrhnem príležitosti, ktoré by pomohli v rozvoji regiónu a zlepšili by situáciu v regióne. V závere sa budem snažiť zhrnúť prírodný a kultúrny potenciál v regióne. Vyzdvihnúť jeho pozitívne vlastnosti a upozorniť aj na slabé stránky, ktoré región má. V prílohách sa nachádzajú obrázky, k jednotlivým objektom. Odkazy k obrázkom sú situované v texte.

Pri skúmaní prostredia som sa stretla s veľkým nedostatkom. V regióne je nedostatok osadených informačných tabúľ s historickými pamiatkami. Je nevyhnutné odstrániť tieto nedostatky z toho dôvodu, aby návštevníci mali ľahší prístup k historickým pamiatkam.

3 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY

3.1 Regionalizácia cestovného ruchu

Regionalizácia je podporný a indikatívny dokument, ktorý je určený pre samosprávy, subjekty štátnej správy, a taktiež aj pre podnikateľský sektor, ktoré ju využívajú na svoju činnosť. Hlavným dôvodom vytvorenia regionalizácie bolo:

- snaha motivovať a stimulovať koordináciu turizmu na regionálnej a lokálnej úrovni,
- poskytnúť pohľad na možnosti rozvoja turizmu v jednotlivých regiónoch,
- vytvoriť podklad pre rozhodovanie, ktorý je možné využiť na lokálnej, regionálnej a národnej úrovni (WEISS a kol. 2005 : 3).

„Lauko definoval regionalizáciu ako proces vymedzenia územných jednotiek, ktoré majú určité znaky a ich oddelenie na území, ktoré tieto znaky nemajú“ (OREMUSOVÁ b. r. : 2).

Regionalizácia je tradičná a neodmysliteľná metóda regionálnej geografie, ktorá nám slúži na vyhraničovanie regiónov (BAŠOVSKÝ a kol. 1990 : 42).

Regionalizáciu je možné rozlíšiť podľa foriem na:

- *individuálnu* – dochádza tu k vyčleneniu individuálnych regiónov. Skúmajú sa tu ich individuálne, neopakujúce sa vlastnosti,
- *typologickú* – pri typologickej forme sa snažia dávať do popredia spoločné znaky všeobecné vlastnosti, ktoré sa opakujú vo vyčlenených regiónoch,
- *jednostupňovú* – v rámci jedného stupňa tu dochádza k rozdeleniu územia na regióny,
- *mnohostupňovú* - dochádza tu k vyčleneniu regiónov 1. rádu, ktoré sa delia na územné jednotky 2. rádu,
- *jednoduchú* – regionalizácia vznikne, ak sa použije iba jedna schéma,
- *zloženú* – pri zložitej dochádza, keď sa použijú viaceré schémy a potom sa zlúčia do jedného samotného systému. V tomto systéme potom dochádza k presekávaniu hraníc, teda vznikajú nové hybridné regióny (BAŠOVSKÝ a kol. 1990 : 42).

„Región je vymedzená časť územia, ktorá sa vyznačuje relatívne homogénnymi podmienkami pre rozvoj turizmu a možnosťami ich využitia“ (WEISS a kol. 2005 : 5).

Jednotlivé regióny sú súhrnom krajinných celkov, a tie sú schopné plniť v rámci regiónu potreby turizmu teraz ale aj v budúcnosti. Poukazuje na spoločné charakteristické

vlastnosti, ktoré sa odlišujú od susediaceho územia. Pri vymedzení regiónov zohrali dôležitú úlohu nasledovné kritéria:

- podobnosť vytvorených prírodných podmienok pre turizmus
- geograficko-prírodné podmienky
- historické vymedzenie územia
- minimálna veľkosť územia
- spoločná turistická ponuka
- stotožnenie sa miestnych aktérov s vymedzeným regiónom
- spoločný prístup a infraštruktúra (WEISS a kol. 2005 : 5).

Podľa obsahu môžeme členiť regióny z hľadiska geografie nasledovne:

1. *Fyziogeografické regióny* – obsahujú fyziogeografické komplexy alebo ich komponenty, ktoré sú objektom výskumu fyzickej geografie,
2. *Socioekonomické regióny* – obsahujú socioekonomické komponenty a systémy, ktoré sú objektom výskumu humánnej geografie.

Podľa štruktúry môžeme členiť regióny na:

1. *Homogénne regióny* – uplatňuje sa tu regionalizačné kritérium, teda určitý znak, na základe ktorého sa vyčleňuje región rovnomerne po celom území. Homogénne regióny sa rozdeľujú na:

Homogénne fyzickogeografické regióny – tu môžeme zaradiť regióny geomorfologických celkov, regióny pôdných typov alebo aj pôdných druhov,

Homogénne socioekonomicko-geografické regióny – zaradiť budeme regióny, ktoré predstavujú ich rozličné formy využitia zeme, ako napr. orná pôda.

2. *Nodálne regióny* – predstavujú väzbu medzi nodálnym strediskom a jeho zázemím a tie sa viažu na centrum tokmi a dráhami,

Kontrastné regióny – ide o regióny, ktoré sú priestorovo susediace jednotky a sú späté s horizontálnymi väzbami uskutočňované tokom energie a látok (OREMUSOVÁ b. r. : 1 a n.).

Z jednotlivých regiónov žiadne územie nemôže byť a nie je úplne homogénne. Nachádza sa v každom z nich väčšia alebo menšia plocha územia, ktorá preukazuje výrazné špecifiká oproti ostatnému územiu. V dôsledku týchto odlišností sa jednotlivé špecifické územia identifikovali, vymedzili a nazvali sa subregiónmi cestovného ruchu (WEISS a kol. 2005 : 20).

„Subregión môžeme charakterizovať ako jeho menší územný celok, ktorý nepokrýva celé územie regiónu, ale zahŕňa len tú časť, ktorá vykazuje určité výrazné špecifiká a odlišnosti kvalitatívne vyššej úrovne“ (WEISS a kol. 2005 : 20).

2.2 Kultúrne dedičstvo

„Kultúrnym dedičstvom sú hmotné a nehmotné hodnoty, hnutelné a nehmotelné veci vrátane importovaných diel a myšlienok, ktoré našli na Slovensku miesto a uplatnenie“ (LENOVSKÝ 2008 : 102).

„Kultúrne dedičstvo sa dá chápať aj ako, súbor duchovných, sociálnych a materiálnych výsledkov tvorivej práce predchádzajúcich generácií, ktoré tvoria historické kontinuum a súčasť dnešnej kultúry“ (BOTÍK a kol. 1995 : 290).

Medzi hmotné hodnoty kultúrneho dedičstva môžeme zaradiť:

- archívne dokumenty
- historické knižničné fondy a historické knižničné dokumenty
- zbierky múzeí a galérií
- oblasť filmu a audiovizie
- diela hudby, dramatického umenia, tanca a scénografie
- diela výtvarného umenia, úžitkového umenia, dizajnu a architektúry
- diela ľudového umenia a ľudovej umeleckej výroby
- pamiatkový fond

Medzi nehmotné (duchovné) hodnoty kultúrneho dedičstva môžeme zaradiť:

- literárne a jazykové prejavy
- formy ľudového umenia - obyčaje, folklór, ľudovú tradíciu (Ministerstvo kultúry SR b.r. : http://www.culture.gov.sk/pk/LIPT_12_02_02/material.htm).

Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva bola prijatá 28. februára 2001, z dôvodu ochrany nenahraditeľných kultúrnych hodnôt, ktoré boli vytvorené predchádzajúcimi generáciami. Kultúrne hodnoty sú ohrozované zmenami životného štýlu, ale aj prirodzenými príčinami - chátraním a rozkladáním (MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2006 : <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>).

Nielen prirodzené príčiny ohrozujú hodnoty kultúrneho dedičstva, ale pôsobí tu aj transformácia ekonomických a spoločenských podmienok, úpadok a zánik tradičných remesiel a techník. Predovšetkým našou vinou dochádza k tomu, že sme neobjavili hodnoty historických miest, kultúrnych pamiatok, ľudovej architektúry zakomponovaných v prírode. Vo svojom širokom a pestrom spektre je kultúrne dedičstvo konštantou, ktorá môže zabezpečiť pretrvanie našej identity. Je nesmierne dôležité, aby pretrvali dané kultúrne hodnoty v celej svojej pestrosti a rozmanitosti (MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY b. r. : http://www.culture.gov.sk/pk/LIPT_12_02_02/material.htm).

Najzložitejšou súčasťou kultúrneho dedičstva je ochrana pamiatkového fondu. Pamiatkový fond Slovenskej republiky tvoria:

- pamiatkové rezervácie
- národné kultúrne pamiatky
- pamiatkové zóny
- lokality svetového dedičstva

Na Slovensku sa zachovalo mnoho neporušených väzieb kultúrneho dedičstva s pôvodnou krajinou a chránenou prírodou. Pre svoju výnimočnosť je Spišský hrad a jeho okolie, Banská Štiavnica s jej okolitými technickými pamiatkami, Vlkolínec – osada ľudovej architektúry, Bardejov a jeho historické jadro zaradené medzi oblasti svetového kultúrneho dedičstva UNESCO (MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2006 :<http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/pamiatkov-fond>).

Slovenský národný archív patrí medzi najvýznamnejšie a najväčšie verejné archívy v Slovenskej Republike. Medzi jeho hlavné úlohy patrí preberanie, ochraňovanie, spracúvanie a sprístupňovanie vedecky a odborne archívnych dokumentov. Zároveň je aj hlavným vedeckovýskumným a školiacim pracoviskom v odbore archívniectva v Slovenskej republike (SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV b. r. : http://www.civil.gov.sk/snarchiv/poslanie_sna.htm)

Kultúrne dedičstvo sa zaraďuje medzi najvýznamnejší faktor, ktorý dokáže udržiavať a formovať kultúrnu identitu. Taktiež, sa kultúrne dedičstvo dáva do súvislosti s cestovným ruchom, avšak nie len v súvislosti, že kultúrne dedičstvo sa stalo významnou súčasťou ponuky cestovného ruchu, ale aj v súvislosti, že cestovný ruch je nástroj optimálneho využitia, ochrany a rozvíjania. Dnes, kedy dochádza vo svete k globalizácii sa stáva

kultúrne dedičstvo nástrojom, s ktorým je možné bojovať proti unifikácii a snažiť sa zachovať vlastnú identitu (LENOVSKÝ 2008 : 113).

2.3 Ochrana prírody

„Ochranou prírody a krajiny sa podľa zákona č. 543/2002 Z. z. rozumie obmedzovanie zásahov, ktoré môžu ohroziť, poškodiť alebo zničiť podmienky a formy života, prírodné dedičstvo, vzhľad krajiny, znížiť jej ekologickú stabilitu, ako aj odstraňovanie následkov takýchto zásahov. Ochranou prírody sa rozumie aj starostlivosť o ekosystémy“ (ZBIERKA ZÁKONOV Č. 543/2002 Z. z. : <http://www.ba-lesy.sk/zakony/files/543.pdf>).

Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky je odborná organizácia Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky. Medzi jej hlavné úlohy patrí zabezpečovanie úloh na úseku ochrany prírody a krajiny vrátane správy jaskýň. Organizácia spolupracuje s inými odbornými organizáciami, ktoré sa zaoberajú a venujú starostlivosti o životné prostredie a ochranu prírody a krajiny. Spolupracuje aj s miestnymi orgánmi štátnej správy a miestnej samosprávy, s vedeckými inštitúciami a vysokými školami doma a v zahraničí (ŠTÁTNA OCHRANA PRÍRODY SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2010 : <http://www.sop.sk/web/>).

Kategórie chránených území na Slovensku:

- chránená krajinná oblasť
- národný park
- chránený areál
- prírodná rezervácia
- prírodná pamiatka
- chránený krajinný prvok
- chránené vtáčie územie
- územia európskeho významu (REHÁČKOVÁ a kol. 2007 : http://www.enviro-edu.sk/?page=ochrana_prirody/ochrana_krajiny_a_prirody_na_miestnej_urovni).

Každý jeden z nás je povinný chrániť krajinu a prírodu pred poškodzovaním, ničením a starať sa podľa svojich možností o jej prvky a zložky za účelom ich zachovania a ochrany, snažiť sa zlepšiť stav životného prostredia a vytvárať a udržiavať územné systémy ekologickej stability.

Životné prostredie je sústava komplikovaných prvkov viazanými vzájomnými vzťahmi. Komplikovanosť prvkov spôsobuje problémy v rovine vedeckého poznania, ako aj v rovine využívania a riadenia (DRGOŇA a kol. 1995 : 17).

Prvú definíciu životného prostredia vytvoril S. Wik na konferencii UNESCO v Helsinkách v roku 1967. Definoval životné prostredie ako časť sveta, s ktorou je človek v interakcii, to znamená, že človek ju ovplyvňuje, používa a prispôsobuje sa jej (LIGAČ 1991 : 114).

Ochrana životného prostredia zahŕňa činnosti, ktorými sa predchádza, obmedzuje ohrozovaniu a znečisťovaniu životného prostredia. Cieľom ochrany životného prostredia je v *širšom zmysle* – snažiť sa zachovať estetické a zdravé prostredie a v *užšom zmysle* – snažiť sa chrániť prírodné zdroje a tie človek využíva na svoju existenciu. Ochrana životného prostredia sa delí na:

1. *Všeobecnú ochranu prostredia* – sústreďuje sa na ochranu dôležitých zložiek biosféry,
2. *Špeciálnu ochranu prostredia* – zameraná na ochranu dôležitých častí prírody z hľadiska územia, kultúry, rastlinné a živočíšne druhy,
3. *Ochranu kultúrnych pamiatok* – snažiť sa chrániť diela, ktoré boli vytvorené človekom a majú historickú, umeleckú hodnotu (EuroEkonom 2004 : <http://www.euroekonom.sk/ekonomia/ekonomika-zivotneho-prostredia/ochrana-zivotneho-prostredia/>)

Primárna ponuka v cestovnom ruchu sa spája s prírodným a kultúrno-historickým potenciálom krajiny. Istú funkčnú a časovú využiteľnosť v cestovnom ruchu má tento potenciál z hľadiska motivácie účastníka cestovného ruchu. Prírodnými podmienkami alebo vytvorená činnosťou človeka môže byť daná primárna ponuka. Tvoria ju kultúrno-historické podmienky a organizované podujatia. Prírodné podmienky primárnej ponuky zahŕňajú:

- *geomorfologické pomery* – patria sem rozličné typy reliéfu, kontrastné formy reliéfu, estetická hodnota výhľadov do okolia a chránené územia
- *klimatické podmienky* – zaraďujeme sem snehové a vodné zrážky, teplotné pomery, trvanie slnečného svitu, klimatické inverzie, hmly
- *hydrologické podmienky* – patria sem podzemné a povrchové vody
- *biogeografické podmienky* – patrí sem fauna a flóra

Primárnu ponuku zahŕňajú kultúrno-historické podmienky:

- *architektonické svetské pamiatky* – kaštiele, hrady, zámky, technické diela, sakrálne pamiatky
- *umelecko-výtvarné diela* – súsošia, sochy, pomníky, nástroje, náradie, zbrane
- *folklór duchovný a hmotný* – zvyky, tradície, piesne, ľudová slovesnosť, odevy, tradičná umelecká výroba, obydlia
- *muzeálne zbierky a archeologické náleziská vo voľnej prírode*
- *miesta svetových a národných dejín, miesta bojov, rodiská a pôsobiská národných dejateľov*
- *kultúrno-osvetové zariadenia* – skanzeny, múzeá, divadlá, galérie, pamätné objekty (GÚČIK 2000 : 51 a n.).

Organizačné podujatia obohacujú primárnu antropogénnu ponuku v cestovnom ruchu.

Patria sem:

- *kultúrne podujatia* – kongresy, hudobné a folklórne festivaly, vedecké sympózia
- *športové udalosti národného a medzinárodného významu* – športové súťaže, majstrovstvá sveta, olympijské hry
- *politicko-spoločenské udalosti* – náboženské púte, politické výročia, oslavy
- *obchodné udalosti* – veľtrhy, výstavy, salóny (GÚČIK 2000 : 53).

4 VYMEDZENIE ZÁUJMOVÉHO ÚZEMIA

4.1 Historické hľadisko

Územie Turca, na základe archeologického výskumu bolo osídlené už v mladšej dobe kamennej. Územie bolo obývané ľuďmi kanelovanej keramiky, svoje sídliská budoval na vyvýšených terasách Veľkej a Malej Fatry (PODOLÁK 2003 : 21).

Do strednej a mladšej doby bronzovej môžeme zaradiť najintenzívnejšie osídlenie Turca, ktoré bolo obývané ľuďmi tzv. lužickej kultúry. Príslušníci tejto kultúry spaľovali a pochovávali na popolnicových poliach. Náleziská popolnicových polí sa našli v Jahodníkoch, Príbovcich, Martine, Vrútkach, Belej a v Sklabinskom Podzámku (VAVRÍK a kol. 1986 : 27).

V 1. storočí pred n. l. boli obyvatelia Turca ovplyvnení etnickou vlnou Keltov. Pôsobením oboch rozdielnych spoločenstiev vznikla púchovská kultúra, ktorá bola typická tým, že sa budovali hradiská menších rozmerov, ktoré plnili výrobnú, správnu a obchodnú funkciu (PODOLÁK 2003 : 22).

Turčianska kotlina podľa archeologického výskumu bola vo veľkomoravskom období najosídlenejšou kotlinou zo všetkých vysoko položených kotlín. Ovplyvnila to najmä cesta, ktorá viedla z Ponitria cez Turiec do južného Poľska. Prítomnosť slovanského osídlenia sa datuje až v 2. pol. 9. storočia. Za slovanské hradiská považujeme v Blatnici, Košútoch, Sučanoch, Hornom Jasene, Socovciach (VAVRÍK a kol. 1986 : 28).

V roku 1264 sa objavuje prvá písomná zmienka o Martine. Obec Martin vznikla na obchodnej ceste a v roku 1340 získala obec mestské výsady. Napriek získaniu mestských výsad sa podľa krupinského práva považovalo za zemepanské mesto panstva Sklabiňa. Význam mesta vzrástol, keď sa stalo sídlom Turčianskej stolice (LALIŠOVÁ a kol. 2001 : 134).

Ojedinelé skupiny valachov – chovateľov vysokohorského dobytku sa v Turci objavujú koncom 15. storočia. Táto skupina valachov založila v roku 1505 novú osadu, ktorá sa neskôr premenovala na Vrúcko. Následne, založili aj ďalšie osady ako, Budiš a Nevoľno. Neskôr z týchto vymenovaných dedín zaniklo Nevoľno. Vrúcko a Budiš sú poslednými turčianskymi dedinami, ktoré vznikli ešte v stredoveku (PANČUHOVÁ a kol. 2004 : 30).

Zemianska kolonizácia v 13. – 14. storočí zohrala dôležitú úlohu pri osídľovaní Turca. Začali sa vydeľovať z kráľovských pozemkov drobné majetky v prospech príslušníkov

vojenskej zložky, slobodných obyvateľov a neskôr sa z nich vyvinulo zemianstvo. Nižšiu vrstvu šľachty predstavovali zemania v období feudalizmu. Udelením rozličných privilégií časť zemianstva prešla medzi vyššiu šľachtu. V hospodárskom a politickom živote Slovenska hrala vyššia šľachta dôležitú úlohu. Na majetných a chudobných sa delili ostatní zemania, pričom chudobný vlastnili len kúrie a malé majetky a samí si ich obhospodarovali a majetný, ktorí žili z feudálnej renty. Osobitý ráz dala zemianska kolonizácia Turcu. V materiálnej a sociálnej kultúre sa prejavil osobitý ráz (BEŇUŠKOVÁ a kol. 2005 : 109 a n.).

V 13. storočí v dôsledku rozvoja donačného systému sa mnohé z týchto dedín dostávajú do šľachtického majetku, z týchto sa vyčleňujú majetkové diely, a na nich vznikajú zemianske kúrie a v 14. storočí sa vytvárajú zemianske dediny. Nemci, ktorí prichádzali do tohto regiónu, len do malej miery poznačili osídlenie Turca. Len v hornej časti sa uplatnili výraznejšie. Valasi, ktorí osídľovali v rámci valašského práva, tu založili dve dediny (Vrúcko, Budiš). Turčianske sídla jestvujúce dodnes vznikli až v novoveku. V 16. storočí boli vystavané Turčianske Teplice pri teplých prameňoch. Avšak, úsilie vybudovať tu kúpeľné mesto existovalo už skôr (PANČUHOVÁ a kol. 2004 : 30 a n.).

V 17. storočí už fungovali v Martine cechy zámočníkov, krajčírov, kováčov a spoločný cech. V 18. storočí vznikli ďalšie cechy, cech garbiarov, kožušníkov, obuvníkov. Okrem remesiel sa obyvateľstvo zaoberalo poľnohospodárstvom a obchodom. V roku 1861 vypracovali v Martine Memorandum slovenského národa, ktoré určovalo národný program Slovákov. V roku 1863 založili Maticu slovenskú, ďalej v roku 1867 vzniklo v Martine jedno z troch slovenských gymnázií a v roku 1875 vznikla Muzeálna slovenská spoločnosť, ktorá vydávala Slovenské pohľady a matičné publikácie. Mesto Martin sa rozrástlo po 2. svetovej vojne (LALIŠOVÁ 2001 : 134).

Predstavitelia slovenskej vzdelanosti, kultúry, umenia a vedy pôsobili v Turci. Turiec sa stal ich pričinením významným hospodárskym a predovšetkým kultúrnym centrom Slovákov. Osobnostné zázemie aj historické danosti mal Turiec na to, aby tu vznikli inštitúcie, ktoré združujú osvietencov so záujmom o vlastný jazyk, svoju históriu a kultúru. Zo základných povinností novozaloženej Matice slovenskej bolo získavanie a opatrovanie cenných pamiatok dokumentujúcich našu minulosť. Základy Slovenského národného múzea položila svojím programom Muzeálna slovenská spoločnosť. Zachraňovať, ochraňovať a kultúrno-výchovne využívať pamiatky našej národnej minulosti bolo jej hlavným cieľom (PANČUHOVÁ a kol. 2004 : 7 a n.).

4.2 Geografické hľadisko

Turčiansky región sa rozprestiera v strednej až severozápadnej časti Slovenska. Región hraničí na severe s Oravou, na východe s Liptovom, na juhu s Pohroním, na juhozápade s Ponitriem a na severozápade so stredným Považím. Región sa rozprestiera na vysoko položenej kotline Slovenska, ktorá sa nazýva Turčianska kotlina. Os Turčianskej kotliny tvorí rieka Turiec, ktorá sa vlieva do Váhu pred jeho vtokom do Strečnianskej tiesňavy. Veľký Kriváň je najvyšším miestom Turca (VAVRÍK a kol. 1986 : 9).

Južná časť kotliny sa označuje horný Turiec a má vyššiu nadmorskú výšku. Severná časť kotliny je nižšie položená a hovorí sa jej dolný Turiec. Horná a dolná časť regiónu nerozdeľuje Turiec, má historický a administratívny charakter. Turčianska kotlina je uzavretá hrebeňmi okolitých pohorí a patrí medzi najvýraznejšie ohraničené kotliny na Slovensku. Kotlinu zo severu a západu ohraničuje Malá Fatra s dvoma časťami – krivánskou a lúčanskou. Veľká Fatra ohraničuje Turčiansku kotlinu z východnej strany. Kremnické vrchy a pohorie Žiar tvoria hranicu na južnej a juhozápadnej časti Turca. Hranica, ktorá oddeľuje Turiec od okolitých regiónov, vedie po hrebeňoch vysokých horstiev. Uzavretosť celého územia ovplyvnila daná skutočnosť, takže Turčiansky región predstavuje jeden z najvýraznejšie ohraničených celkov na Slovensku (PODOLÁK 2003 : 5).

4.3 Administratívne hľadisko

Od 13. storočia do roku 1339 patrilo celé územie Turca k zvolenskému hradnému županátu a následne sa rozpadol na samostatné šľachtické stolice. V roku 1949 sa pri správnom členení z južnej časti martinského okresu vyčlenilo 37 obcí a vytvoril sa nový okres Turčianske Teplice. Súčasťou Žilinského kraja až do roku 1960 boli Martinský okres a Turčianske Teplice. V období rokov 1960 – 1990 patril okres Martin do Stredoslovenského kraja so sídlom v Banskej Bystrici. V roku 1996 sa po územnom a správnom členení v severnej časti Turca vznikol Martinský okres so 43 obcami (SŮLE 2005 : 443).

Turiec patrí do Žilinského samosprávneho kraja a je tretím najväčším krajom Slovenskej republiky. Turiec môžeme rozdeliť na Horný a Dolný Turiec. Centrom horného

Turca je mesto Martin a centrom dolného Turca sú Turčianske Teplice. Žilinský samosprávny kraj zahŕňa 5 regiónov (Kysuce, Horné Považie, Orava, Liptov, Turiec) a 11 okresov (Bytča, Čadca, Dolný Kubín, Kysucké Nové Mesto, Liptovský Mikuláš, Martin, Námestovo, Ružomberok, Turčianske Teplice, Tvrdošín a Žilina). Turčiansky región zahŕňa dva okresy, a to okres Martin a Turčianske Teplice. Okres Martin má 43 miest a obcí a Turčianske Teplice pozostávajú z 26 miest a obcí (Žilinský samosprávny kraj 2011 : <http://www.regionzilina.sk/showdoc.do?docid=264>).

5 PRÍRODNÝ POTENCIÁL

Celé územie Turca z hľadiska geomorfologického členenia patrí do Fatransko – tatranskej oblasti, subprovincie Vnútorne Západné Karpaty. Turčianska kotlina, Malá Fatra, Veľká Fatra a Žiar v rámci tejto oblasti samostatnými celkami. Turčianska kotlina sa začala vyvíjať v mladších treťohorách, keď tvorila výbežok Podunajskej nížiny. V priebehu ďalšieho geologického obdobia sa Turčianska kotlina oddelila od Podunajskej nížiny vznikom sopečných Kremnických vrchov a vyzdvihnutím Žiaru. Kotlina je vyplnená sedimentmi, na ktorých vznikol hladko modelovaný prevažne rovinný až pahorkatinový reliéf. Definitívnu podobu dostala Turčianska kotlina s okolitými horstvami v starších štvrťohorách pri viacnásobnom vystriedaní ľadových dôb. Územie Turca budujú treťohorné horniny a tie prikryli štvrťohorné štrky, piesky, spraš a hliny. Turiec nie je bohatý na rudy s výnimkou stôp antimónu, ktoré sa vyskytujú v okolí Trebostova a Bystričky. Na jeho území sa v minulosti v obmedzenom množstve ťažila zlatá, železná a medená ruda (PODOLÁK 2003 : 7).

Malá Fatra ohraničuje Turčiansku kotlinu na severe a západe. Jadro Malej Fatry pozostáva zo žuly, ktorá buduje juhovýchodnú a južnú časť Krivánskej Fatry, ale aj príľahlú časť Lúčanskej Fatry na ľavom brehu Váhu. Juhovýchodná časť jadra Lúčanskej Fatry je z kryštalických bridlíc. Turčiansku kotlinu z východnej strany ohraničuje Veľká Fatra. V severnej časti sa nachádza Ľubochňiansky masív a ten sa skladá zo žuly. Vo Veľkej Fatre sú veľkou pozoruhodnosťou doliny na turčianskej strane. Vzbudzujú obdiv Žarnovická, Blatnická a najmä Gaderská dolina, ktorá pokračuje do Dedošovej. Kremnické vrchy, ktoré ohraničujú kotlinu z juhovýchodu a juhu patria do sopečného pásma Vnútorých Západných Karpát. Vo viacerých fázach tu prebiehala sopečná činnosť. V treťohorách začala a v tortóne vyvrcholila. Vznikli tu andezity, dacitové a andezitové tuffy. V neskoršej fáze vznikli ryolity. Horúce vody vystupovali v zlomoch a tie obohatili horniny zlatonosným kremeňom. Pohorie Žiar uzatvára kotlinu z juhu a juhozápadu. Prevládajú tu granitoidné horniny a z nich prevláda v tomto pohorí biotická a dvojsľudová žula. Z krasových javov sa tu vyskytujú jaskynné útvary, najznámejšia je jaskyňa Mažarná vo Veľkej Fatre. Turisticky najvyhľadávanejší vodopád a zároveň aj najväčší je Šútovský vodopád (VAVRÍK a kol. 1986 : 11 a n.).

Súčasťou národnej prírodnej rezervácie je Šútovský vodopád (obr. 1) a tiesňava Tesnô. Tiesňava sa nachádza severne nad vodopádom. Šútovský vodopád vznikol v dôsledku

tektonických pohybov. Na základe týchto pohybov sa vyzdvihovala Krivánska Fatra nad Turčiansku kotlinu. Šútovský potok ústi do Váhu, ktorý si prerážal cestu cez horniny masívu Veľkej a Malej Fatry. Epigenézou sa nazýva takýto jav. Meandrový prielom si tu Váh vytvoril a jeho súčasťou sú chránené územia Šútovská epigenéza a Kral'oviansky meander. Na rozhraní granitových a granodioritových hornín vznikol vlastný vodopád na prítoku Šútovského potoka. Stupňovitý vodopád vznikol v lokalite, ktorý sa nazýva Tesné. Daná lokalita sa nazývala aj Kozia skala (HANUŠIN 2009 : 54).

V južnom svahu Turčianskej kotliny sa nachádza jedna z najväčších jaskýň Veľkej Fatry – Mažarná. Na vápencovom podklade tu vyviera prameň. Odpradáva jaskyňu využívali ako útočisko ľudia aj zvieratá. Verejnosti nie je prístupné vnútro jaskyne. Nachádzajú sa v nej netopiere a turisti sa musia uspokojiť s obdivovaním vstupného portálu. Aj ďalšie jaskyne sa nachádzajú v masíve Tlstej - Textorisova, Stĺpová, Havranova, Biela a Jelenia (PODOLÁK 2003 : 77).

Rovnomenná vodná nádrž sa nachádza na nive a terase rieky Váhu v obci Krpeľany. Váh ohrozoval obyvateľov obce povodňami, z toho dôvodu tu vybudovali priehradnú nádrž a elektrárňu, tá sa stala súčasťou Vážskej kaskády (PODOLÁK 2003 : 63).

Kúpele Turčianske Teplice ležia uprostred pohorí Veľká Fatra, Kremnické vrchy a Žiar. Medzi najteplejšie na Slovensku patria liečivé pramene, ktoré tu vyvierajú. Dosahujú teplotu 38 – 47,5 °C. V kúpeľoch sa lieči reuma a obličkové ochorenia (VAVRÍK a kol. 1986 : 75).

Kúpele Turčianske Teplice postavili prvé kúpeľné objekty v roku 1532. Prevažne moderné liečebne sa nachádzajú v dnešnom kúpeľnom areáli. Historická budova Modrého kúpeľa (obr. 2) z roku 1885 je výnimkou. Aquapark sa stal novou atrakciou kúpeľného mesta (LACIKA 2008 : 168).

Na podnebie Turca majú rozhodujúci vplyv zemepisná poloha, reliéf a nadmorská výška. Do mierne teplej klimatickej oblasti patrí prevažná časť územia, ktorá so stúpajúcou nadmorskou výškou prechádza do mierne chladnej a v najvyšších polohách až do horskej vrcholovej klímy. V centrálnej časti Turčianskej kotliny je priemerná ročná teplota vzduchu 7,4 °C, v Malej a Veľkej Fatre vo vrcholových častiach dosahuje 2 až 5 °C. Teplotné inverzie sa vyskytujú najmä v zimnom období. V Turčianskej kotline sa udržiava ťažší chladný vzduch so značnou vlhkosťou. Na hrebeňoch a svahoch priľahlých pohorí je naproti tomu jasno a slnečno s vyššou teplotou a dobrou dohľadnosťou. Pri hodnotení zrážkových pomerov je taktiež viditeľná závislosť od nadmorskej výšky a reliéfu.

Turčianska kotlina leží v zrážkovom tieni Malej Fatry a dosahuje priemerný ročný úhrn zrážok 700 až 800 mm. Vo vyšších častiach pohorí dosahujú hodnoty zrážok 1200 mm. V decembri a januári padne najviac zrážok, ale najmenej je to v septembri, októbri a marci (PODOLÁK 2003 : 12 a n.).

Zrážkové a geomorfologické pomery sa odzrkadľujú aj na snehovej pokrývke. Priemerná hrúbka snehovej pokrývky v kotline je 30 až 40 cm a trvá 70 až 90 dní. Keď prichádzame k vyšším častiam okolitých pohorí, tak priemerná hrúbka snehovej pokrývky sa tu zvyšuje na 200 cm. V tejto oblasti je priemerný počet dní so snehovou pokrývkou 120 až 160 dní aj viac dní. V pohoriach Turca je hlavným znakom klimatických pomerov značná premenlivosť s náhlymi zmenami počasia rozličného charakteru, kedy dochádza k prechodu z teplého obdobia do studeného a striedajú sa obdobia zrážok a bez zrážok (PODOLÁK 2003 : 13 a n.).

V Turčianskej kotline sú známe minerálne vody a termálne pramene ako zdroje navštané pri geologickom prieskume, alebo ako prírodné vývery. Minerálne vody Turčianskej kotliny môžeme rozdeliť podľa teploty a obsahu plynov do dvoch skupín:

- *termálne vody* – vody s teplotou vyššou ako 25 °C, termálne vody sa vyskytujú v Turčianskych Tepliciach, Dubovom, Diviakoch,
- *uhličité vody* – kyselky (VAVRÍK a kol. 1986 : 13).

Dokumentovaných je 33 minerálnych prameňov na území Turčianskej kotliny a v jej okolí. Len v Turčianskych Tepliciach sa využívajú termálne vody. Minerálne vody sa ďalej využívajú v žriedelných závodoch v Záturčí a v Budiši. Len v menšej miere sa využívajú ostatné minerálne vody (VAVRÍK a kol. 1986 : 13).

Obec Budiš leží v juhozápadnej časti Turčianskej kotliny. V Turčianskej kotline sa nachádza množstvo umelých a prirodzených prameňov minerálnych vôd, ktoré sa miestne nazývajú medokýš. Ide o studenú, sodno – vápenatú, horečnatú, slabo kyslú až neutrálnu prírodnú minerálnu vodu. Voda Budiš má priaznivé účinky na dýchacie a tráviace ústrojenstvo (HANUŠIN 2009 : 126).

V Kremnických vrchoch pramení Turiec v nadmorskej výške 1090 m. Vďaka väčšej mohutnosti Veľkej Fatry sú rozvinuté prítoky. Medzi najväčšie zaraďujeme: Blatnicky, Beliansky potok, Teplica a najväčším prítokom je malofatranská Vríca. Turiec patrí k najčistejším, a k najmenej narušeným a najpôvodnejším väčším tokom na Slovensku. Vo voľnej krajine sa jeho pôdorys zachoval v pôvodnej podobe početných malebných

meandrov. Mokrad'ové ekosystémy je možné nájsť pozdĺž celého toku (HANUŠIN 2009 : 34 a n.).

Do povodia Váhu patrí Turčianska kotlina. Severnou časťou kotliny preteká Váh. Rieka Turiec je ľavostranným prítokom Váhu. Turiec ako hlavná hydrologická os odvádza vodu z hôr a dna kotliny. Vodopády môžeme nájsť vo viacerých dolinách, medzi tie najznámejšie patrí Klacký vodopád (obr. 3) nad Vrúckom a menšie vodopády v Blatnickej a Necpalskej doline. Za negatívny zásah do povodia Turca sa považuje vybudovanie turčeckého vodovodu, ktorý z pramennej oblasti Turca odvádza časť prietoku do povodia Hrona (PODOLÁK 2003 : 15 a n.).

Na východnom okraji obce Rakša na hraniciach Národného parku Veľká Fatra leží Národná prírodná rezervácia Rakšianske rašelinisko. Ide o plytké vápnité slatinisko, ktoré je dotované podzemnou vodou z náplavov potokov Hrádky a Rakša. Rašelinisko je v období dostatku vlhky zaplavené vodou, v prípade suchšieho obdobia sa voda zdržiava len v terénnych depresiách (HANUŠIN 2009 : 94).

Prehľad chránených území v Turčianskom regióne. Nachádzajú sa dva *národné parky* - **Národný park Malá Fatra a Národný park Veľká Fatra**. Mala Fatra zasahuje do okresu Martin južnými svahmi Krivánskej Fatry. Bola vyhlásená v roku 1976, za prvé veľkoplošné chránené územie. Na území Národného parku Malá Fatra boli za účelom prísnejšej ochrany vyhlásené viaceré *národné prírodné rezervácie*. Sú to: **Chleb** – v rezervácii je predmetom ochrany flóra na rozličnom geologickom podloží vo vegetačných stupňoch. **Kľáčianska Magura** – nepriamo výškovo tu nadväzujú porasty na rezerváciu **Hajasová**, kde sú predmetom ochrany zachovalé pôvodné lesné porasty. **Šútovská dolina** – patrí medzi druhú najväčšiu rezerváciu v Národnom parku Malá Fatra, do rezervácie patria aj *chránené prírodné výtvary* - Šútovský vodopád a kaňon Tesné. Ďalší chránený prírodný výtvar Šútovská epigenéza sa nachádza v blízkosti vodnej nádrže Krpeľany. V Malej Fatre sa z *maloplošných chránených území* nachádzajú **Gol'ove mláky** a **Uhelníky**. Územia majú botanický význam ako vzácne slatinno-rašelinné spoločenstvá, v ktorých sa vyskytujú dva druhy chránenej rastliny – rosičky (VAVRÍK a kol. 1986 : 23).

Na území Národného parku Veľká Fatra boli za účelom ochrany vyhlásené tieto *národné prírodné rezervácie*: **Borišov** – nachádza sa v závere Necpalskej a Belianskej doliny. Je tu zachovaná ochrana bukových, jedľovo-bukových, smrekovo-jedľovo-bukových, smrekových a kosodrevinových vegetačných stupňov. **Madačov** – predmetom ochrany v rezervácii sú lesné spoločenstvá bukových jedlín, jedľových bučín, bukových

javorín a jarabinových smrečín. Vyskytujú sa tu aj chránené druhy rastlín a živočíchov. **Padva** – pralesové formácie tú rastú s pestrou flórou a faunou a vyskytuje sa tu tis obyčajný a kosodrevina. **Rakšianske rašelinisko** – rašelinisko s mozaikou mokrad'ových spoločenstiev a výskytom vzácnych a ohrozených druhov rastlín a živočíchov. **Suchý vrch** – v rezervácii je bohatá bylinná pokrývka s množstvom chránených druhov so zastúpením endemických a reliktných druhov (LACIKA a kol. 2009 : 106 a n.).

Tlstá – patrí medzi najväčšiu rezerváciu národného parku Veľká Fatra. Chránený prírodný výtvor jaskyňa Mažarná je súčasťou rezervácie a zároveň je aj významnou paleontologickou a archeologickou lokalitou. Niektoré *maloplošné chránené územia* patria do Národného parku Veľká Fatra. **Kláštorské Lúky** – botanická lokalita, ale aj významná migračná lokalita s'ahovavého vtáctva (VAVRÍK a kol. 1986 : 25).

Prírodné rezervácie nachádzajúce sa v Národnom parku Malá Fatra sú **Hajasová** – lokalita s prirodzenými lesnými spoločenstvami. **Hrádok** – lokalita s rozmanitými lesnými spoločenstvami na granitoidoch. **Pod Rígl'om** – v Kľačianskej doline v porastoch smrečín dochádza k ochrane mravca lesného s ojedinele zoskupenými mraveniskami (LACIKA a kol. 2009 : 72).

Na území Národného parku Veľká Fatra sa nachádza *prírodná rezervácia* **Biela skala** – prirodzené lesné porasty a viaceré typy skalných a sutinových spoločenstiev vyššieho horského, subalpínskeho a alpínskeho vegetačného stupňa s vysokou prírodovednou a ochranárskou hodnotou. V Národnom parku Veľká Fatra sa nachádza z *národných prírodných pamiatok* **Perlová jaskyňa**, ktorá je unikátna sintrovou výplňou a vývojom jaskynných perál dokumentujúca krasové procesy (LACIKA a kol. 2009 : 108).

5.1 Fauna

Medzi najvýznamnejšie územia Slovenska patrí Turiec svojimi nevšednými biologickými hodnotami. Územie Turčianskej kotliny je charakteristické pestrosťou a množstvom biotopových formácií, zabezpečuje rozvoj a zastúpenie živočíšnych druhov, od bezstavovcov až po cicavce. Oblasť sa vyznačuje veľkou pestrosťou bezstavovcov, zaraďujeme sem najmä mäkkýše, hmyz a pavúkovce. Z biotopových formácií sa vyskytujú z chrobákov rôzne druhy fuzáčovitých, bystruškovitých, liskavkovitých s ďalším zástupom čeladi. V pôvodných bukových lesoch sa zo vzácnejších druhov vyskytuje fúzač alpský,

v dubinách roháč veľký a bol tu zavlečený nosorožtek obyčajný. Výskyt najväčšieho motýľa žijúceho na Slovensku, ktorý sa zaraďuje medzi vzácne zjavy v našej prírode, pávieho oka hruškového sa objavil v Blatnickej, Gaderskej doline a vo Veľkej Fatre (VAVRÍK a kol. 1986 : 18 a n.).

Po Nízkych Tatrách je Veľká Fatra pohorím s najvyšším počtom medveďov na Slovensku. Hlavným prirodzeným regulátorom početného stavu jelenej a srnčej zveri je v súčasnosti rys. Vodné živočíchy v Turčianskej kotline žijúce pri brehoch stojatých a tečúcich vôd sú osobitne cenné. Výskyt vydry riečnej je častý v horských bystrinách a v riekach. Výskyt hlavátky podunajskej, hlaváčov, pstruhov a lipňov je možný vo vodných tokoch Turca. Vhodné podmienky vytvárajú skalné štrbiny a jaskyne na výskyt netopierov. Mnohé druhy vzácných vtákov, ako je orol skalný, krkavec, sokol sťahovavý, výr a ďalšie si svoje hniezda budujú v bralnatých vápencových terénoch. V Gaderskej doline vypustili pred polstoročím do voľnej prírody 20 kamzíkov alpského pôvodu. Dôvodom dovezenia kamzíkov z Českej republiky a vypustenia ich do Gaderskej doliny bola poistka v prípade, že by sa rozšírila epidémia medzi kamzíkmi vo Vysokých Tatrách. Vo Veľkej Fatre je Gaderská dolina, Dedošová a Blatnická dolina, kde dochádza k hlavnému výskytu kamzíkov a zdržujú sa na skalnatých miestach v zóne nesúvislého lesa. V súčasnosti sa počet fatranských kamzíkov odhaduje na 50 až 60 kusov (PODOLÁK 2003:19 a n.).

Národná prírodná rezervácia Rakšianske rašelinisko tu zdokumentovala osem druhov machov, 104 druhov vyšších rastlín a viac ako 260 druhov živočíchov. Fauna bezstavovcov je dobre vyvinutá, zdokumentovali tu 92 druhov pavúkov. Medzi najvzácnejšie rastliny rašeliniska patrí rosička anglická, chránený druh mäsožravej byliny. Rastú tu aj ďalšie druhy typické pre takúto oblasť, napríklad tučnica obyčajná, vachta trojlistá a rôzne druhy ostríc (HANUŠIN 2009 : 94).

5.2 Flóra

Počas valašskej kolonizácie došlo k rozsiahlemu odlesňovaniu lesných spoločenstiev vo vyšších polohách. Odlesňovanie umožnilo vznik horským a vysokohorským lúkam s pestrou druhovou kvetenou. Teplomilné druhy rastlín sa vyskytujú vo Veľkej Fatre, môžeme tu nájsť ľan žltý, ľan tenkolistý, oman mečolistý a ďalšie teplomilné druhy. Veľká

Fatra nemá vyvinutý alpínsky stupeň, a preto je tu vzácny výskyt alpínskych druhov. Je tu zaujímavý výskyt endemických druhov Karpát z fyto geografického hľadiska. Prítomné sú tu zo západokarpatských endemitov klinček lesklý, poniklec slovenský, cyklámen fatranský a ďalšie. Tlstá a Ostrá patria medzi najhodnotnejšie botanické lokality Veľkej Fatry, v ktorých rastie vyše 30 chránených druhov (VAVRÍK a kol. 1986 : 16 a n.).

Mimoriadne rozmanitými prírodnými pomermi sa vyznačuje územie Turca. Prírodné podmienky podmienili vznik pestrej rastlinnej pokrývky. Vegetácia severnej časti sa odlišuje od vegetácie v južnej časti. V severnej nižšie položenej časti a na územiach budovaných vápencami a dolomitmi rastú teplomilnejšie rastliny. Všetky výškové vegetačné stupne sú tu zastúpené: v najvyšších polohách Malej a Veľkej Fatry sú tu zastúpené vegetačné stupne od teplomilných dubín až po alpínsky stupeň. V teplejšej severnej časti kotliny sa tu vyskytujú dubovo – hrabové lesy, lipovo – smrekový les sa vyskytuje v chladnejšej južnej časti. Najväčší rozsah dosahujú bukové a jedľovo – bukové lesy v okrajových oblastiach kotliny. Lesné spoločenstvá pokrývajú najväčšiu časť územia v okolitých pohoriach a sú v nich zastúpené viaceré stredoeurópske druhy rastlín. Reliktné borovicové porasty tvoria osobitnú skupinu. Posledné zvyšky hrabových lesov sa vyskytujú v Turčianskej kotline. Niekoľko významných slatinno – rašelinných lúk sa tu zachovalo. Národná prírodná rezervácia Kláštorské lúky je z nich najznámejšia. Zachovali sa v nej pôvodné porasty aluviálnej nivy Turca s ojedinelou kvetenou (PODOLÁK 2003 : 18).

V Turčianskej Štiavničke sa nachádza park, ktorý svojou rozlohou predstavuje mimoriadne cenný a pomerne zachovaný dokument vývoja záhradného umenia. V doline obklopenej lesnými pahorkami sa rozprestiera park. Na Slovensku sa zaraďuje medzi najhodnotnejšie a najzachovanejšie prírodno-krajinárske parky. Vyniká prírodovednými a dendrologickými zaujímavosťami. Rastie tu viac ako 70 druhov listnatých drevín a viac ako 40 druhov ihličnanov. Z klasickej typológie prírodno-krajinárskych parkov s majstrovským využitím reliéfu a okolitej prírody vychádza kompozícia parku (REŽNÁ a kol. 2010 : 55).

6 KULTÚRNO – HISTORICKÝ POTENCIÁL

6.1 Okres Martin

Martin je centrom severnej časti Turčianskej kotliny a zároveň je aj hospodárskym, administratívnym a kultúrnym strediskom Turca. Od polovice 19. storočia je v povedomí verejnosti, predovšetkým ako hlavné centrum kultúrneho a národného života na Slovensku (KOLLÁR 2007 : 73).

Z architektonicko-svetských pamiatok sa v Martine nachádzajú nasledovné:

Rímskokatolícky Kostol sv. Martina je najstaršou stavebnou pamiatkou mesta. Postavili ho na mieste drevenej svätyne z 10. storočia. V 19. storočí, kedy došlo k jeho obnove odkryli vzácne gotické fresky (KOLLÁR 2007 : 74).

Hrad Sklabiňa prežil ťažké časy stredoveku aj stavovské povstania. Hrad využívali partizáni a nemeckí fašisti ho vypálili. Postavili ho v 13. storočí nad Sklabinským Podzámkom. Hrad bol správnym centrom rozsiahleho panstva a pôvodne bol kráľovským majetkom. Sídлом Turčianskej stolice sa stal v roku 1320 a boli ním až do polovice 18. storočia. Ľudovít I. a Žigmund Luxemburský navštevovali hrad. Hrad bol dobre opevnený a z toho dôvodu bolo veľmi ťažké dobyť ho (LACIKA 2008 : 167).

Hrad Zniev sa zaraďuje z hľadiska veľkosti medzi najmenšie slovenské hrady, no vďaka polohe patrí medzi najvyššie položené hrady na Slovensku. Hrad Zniev sa nachádza v Sklabinskom Podzámku. V polovici 13. storočia kamenný hrad začali budovať. Sídlo Turčianskej župy v 14. storočí preniesli na hrad Sklabiňa. V porovnaní s ostatnými hradmi v Turci Znievsky hrad, ktorý vlastnili premonštráti nadobúdal čoraz menší význam. Hrad postupne pustol a menil sa na ruiny od 18. storočia (PODOLÁK 2003 : 89).

V obci Blatnica sa nachádza *Blatnický hrad* (obr. 3). Na jednej strane z hradieb sa môžeme rozhliadnuť po Turčianskej kotline a z opačnej strany máme výhľad na Gaderskú dolinu. Hrad bol postavený v 13. storočí na ochranu obchodnej cesty spájajúcej Turiec s Ponitím. Hrad bol rozšírený o podhradie, keď hrad získali Révajovci. Hrad už nebol obývatelný po roku 1790 (LACIKA 2008 : 170).

Keď sa Blatnický hrad v 16. storočí prestaval, západná veža stratila čisto obrannú funkciu a stala sa komunikačným uzlom sprístupňujúcim podlažia gotického paláca. O štvorpodlažný renesančný palác rozšírili v 16. storočí Révayovi obytné priestory hradu.

Zlepšenie obranyschopnosti hradu bolo súčasťou renesančných prestavieb (SLÁMKA a kol. 2005 : 184 a n.).

V Blatnici sa okrem hradu nachádza aj *kaštieľ*, ktorý postavili Prónayovci. V roku 1785 barokovú stavbu upravili a rozšírili ju o kruhový portikus. Niekedy sa označuje ako kúria, pretože ide o pomerne malú budovu. Pre potreby muzeálnej expozície Slovenského národného múzea venovanej života a dielu Karola Plicku adaptovali kaštieľ v roku 1988. Rozsiahle Plickovo dielo predstavuje expozícia múzea (LACIKA 2008 : 42 a n.).

Renesančný kaštieľ v Necpaloch (obr. 4) stál už v 15. storočí ako pevnostná bloková stavba, sú tu badateľné zmenené fortifikačné funkcie. Kaštieľ vznikol pravdepodobne jednorazovou výstavbou v celom dnešnom pôdoryse štvorcovej budovy. Objekt mal pôvodne kamenný ohradný múr, ktorý spájal obe dvojposchodové veže a mal charakter hradby. Kaštieľ prešiel podstatnou stavebnou úpravou v roku 1673 (VAVRÍK a kol. 1986 : 54).

Významným turčianskym sídlom je Kláštor pod Znievom. Významným je z toho dôvodu, lebo tu vznikol *kláštor*, ktorý bol založený benediktínmi zo Zobora. Ďalším dôvodom je, že tu bolo založené jedno z troch slovenských gymnázií. Martin Čulen bol duchovný otec a riaditeľ gymnázia v Kláštore pod Znievom. Aj keď bolo gymnázium zatvorené, malo nesmierny význam pre šírenie národného povedomia (LACIKA 2008 : 168).

V Martine sa **z umelecko-výtvarných diel** nachádzajú nasledovné diela. V bývalej zemianskej obci Záturčie pomník, ktorý stojí pred evanjelickým kostolom. Ide o pomník, ktorí patrí Jánovi Kalinčiakovi, najvýznamnejšiemu prozaikovi štúrovskej generácie a zároveň aj rodákovi z obce Záturčie (PODOLÁK 2003 : 56).

V Kláštore pod Znievom, v obci s najbohatšou históriou, sa nachádzajú busty dvoch významných osobností. Busta Martina Čulena, prvého riaditeľa znievskokláštorského gymnázia, je umiestnená pred druhou budovou gymnázia. Busta Alexandra Moyzesa, miestneho rodáka a jedného z hlavných predstaviteľov slovenskej medzivojnovnej hudobnej moderny, je umiestnená pred základnou školou (PODOLÁK 2003 : 88).

Pomerne uzatvorenú oblasť predstavuje Turiec z geografického hľadiska, a preto nemožno o ňom hovoriť z hľadiska jeho tradičnej ľudovej kultúry. Pre čulý styk a kultúrne výmeny so susednými oblasťami nebolo prekážkou prírodné uzatvorenie vymedzeného územia. Vďaka jeho centrálnej polohe v rámci Slovenska, cez Turiec prechádzali a spájali sa v ňom dôležité obchodné komunikácie. Tunajšiemu obyvateľstvu to umožňovalo

zapájať sa do remeselných, kultúrnych a obchodných sústav a obohacovať svoje životy a kultúru o nové kultúrne hodnoty. V dôsledku hospodárskych, sociálnych a kultúrno-historických vplyvov sa tu tradičný spôsob života tunajšieho obyvateľstva rýchlo menil. Zmeny sa prejavili v zbavovaní sa archaických foriem a prispôsobovaní novým potrebám. Od polovice 19. storočia obyvatelia Turca prestali nosiť tradičný ľudový odev, používať staršie poľnohospodárske náradia a začali meniť starý interiér. Určujúcimi činiteľmi osídlenia a zamestnania obyvateľstva boli prírodné podmienky. Poľnohospodárstvo a chov dobytka bolo jedným z hlavných zamestnaní väčšiny obyvateľov Turca v relatívne priaznivých prírodných a klimatických podmienkach (VAVRÍK a kol. 1986 : 56 a n.).

V Turčianskej župe až do polovice 19. storočia boli dôležitými poľnohospodársko-remeselnými strediskami mestecká Sučany, Turany, Mošovce, Martin, z obcí Kláštor pod Znievom a Slovenské Pravno. Nachádzali sa tu cechy čižmárov, plátenníkov, krajčírrov, remenárov, kožušníkov, kolárov, debnárov ale aj ďalší remeselníci. Súkenníctvo a tkanie plátna patrilo k domácky formám výroby a remesiel v Turci. Vo Veľkom Čepčine bola známa súkennícka dielňa na spracovanie ovčej vlny. Obec bola tiež osobitá svojou výrobou klobúkov tzv. „slovenského typu“. Klobúkmi zásobovali aj Tekov, Oravu, oblasť Nitry a Trenčína. Okrem obvyklej tmavomodrej aj bledomodrú farbiarsku tlač vyrábali turčianski farbiari. Vrútky nadobudli hospodársky význam v 19. storočí. Existovala tu píla, tehelňa, tovareň na debny a kameňolom (BEŇUŠKOVÁ a kol. 2005:110 a n.).

Domáce práce, výroba a remeslá tým najrozličnejším spôsobom využívajúce a spracúvajúce drevo patrili medzi najrozšírenejšie remeslá v Turci. Drevorubačstvo sa stalo pre niektorých obyvateľov turčianskych dedín hlavným zamestnaním, iní sa mu venovali len sezónne. Rozvoj drevospracujúcich remesiel a povozníctva – furmanstva súvisel s intenzívnou ťažbou dreva (PANČUHOVÁ a kol. 2004 : 121 a n.).

Najviac zastúpení z drevospracujúcich remesiel v turčianskych obciach boli tesári, stolári, kolári, debnári. Aj so šindliarmi sa môžeme stretnúť v Turci, avšak ich činnosť nepresiahla rámec domácej výroby. Len v malej miere bola zastúpená ich výroba, buď pre vlastnú potrebu alebo blízke okolie. Šindle sa vo väčšom množstve do Turca dovážali z Oravy. Jedným z najvýznamnejších stredísk remeselnej výroby turčianskeho regiónu sa stali Sučany. Po zrušení cechov začali obyvatelia rozvíjať remeslá a obchod – mlynárstvo a pekárstvo. Ďalej sa rozvinulo páleníctvo, mäsiarstvo, varenie piva. V Turci sa realizovali remeselníci ako sú krajčíri, obuvníci, kováči, čalúnnici (PANČUHOVÁ a kol. 2004 : 125).

V Turci sa najdlhšie z mestských remesiel udržalo kožušníctvo v Mošovciach. Tesne po 2. svetovej vojne zanikli väčšinou ostatné remeslá. Hrnčiarstvo v Slovenskom Pravne a Rudne patrilo medzi ne. Výroba modrotlače bola známe v Martine a bola obľúbená najmä na Orave a Liptove. Turčianske olejkárstvo predstavuje zvláštnu formu domácej výroby a podomového obchodu s rôznymi lekáorskými prípravkami, liečivými rastlinami, rôznymi olejmi a mastičkami, ktoré súvisia s liečebnou činnosťou. S jezuitmi z Kláštora pod Znievom sa dáva do súvislosti vznik turčianskeho olejkárstva. Hneď po príchode do Kláštora pod Znievom rehoľníci začali organizovať zber liečivých rastlín a výrobu liekov, po poznaní skutočnosti, že v Turci existuje silná tradícia ľudového liečenia. Miestni poddaní im pomáhali pri prácach, buď ako laboranti, alebo im pomáhali pri predávaní liekov. Naučili sa pri týchto prácach vyrábať lieky aj sami. Po prvom odchode jezuitov z Kláštora pod Znievom začali využívať získané vedomosti vo svoj prospech. V 18. a na začiatku 19. storočia dochádza k hromadnejšiemu rozvoju olejkárstva v Turci. Na začiatku sa olejkári orientovali len na domáce trhy, a neskôr obchodovali zo západnou Európou a ich cesty viedli tiež do Ruska až do Číny. Dvakrát do roka na dobu troch až štyroch mesiacoch odchádzali do cudziny, obvykle na jar a po skončení žatvy. Na cesty si brávali so sebou cestovný pas, povolenie na predaj liečiv a receptáre. Do obchodného artiklu v polovici 18. storočia preniká nový článok turčianskych olejkárov – šafran. Postupne sa stávali zo schopných a podnikavých šafraníkov obchodníci, ktorí obchodovali výlučne so spotrebným tovarom. V priebehu 1. svetovej vojny zaniklo turčianske šafraníctvo (VAVRÍK a kol. 1986 : 58 a n.).

V Turci sa nezachoval ľudový odev, tak ako ho poznáme z iných regiónov Slovenska. Mestskými odevnými prvkami bol odev postupne nahrádzaný pri odchode olejkárov a šafraníkov do sveta. Polokrojom sa označoval takýto odev. Zemianstvo a nemeckí kolonisti, taktiež prispeli k nahrádzaniu tradičného odevu kupovanými prvkami. Odev jednoduchšieho strihu a materiálu (kartún a modrotlač) nosili ženy na konci 19. a začiatkom 20. storočia. Vplyv susedných regiónov bol v severnej časti župy (BEŇUŠKOVÁ a kol. 2005 : 111 a n.).

Viacero determinantov malo vplyv na ľudový odev obyvateľov Turca (náboženstvo, zemianstvo, odchody z domova za prácou). Strohá výzdoba a farebnosť jednotlivých odevných súčastí sa prejavila v striedmosti a jednoduchosti, ktorá je charakteristická pre protestantizmus. Počas svojho vývinu ľudový textil v Turci neoplýval bohatstvom výzdobných techník, ani farieb. Nebol tu zaznamenaný, ani rozkvet výšivky, ktorý bol

v iných častiach na Slovensku rozvinutý. Pozornosť a obdiv laikov a bádateľov si zaslúžia používané obradové, úžitkové, hospodárske a bytové textilie v turčianskych obciach. Využívanie prírodných materiálov, rôznorodosťou, ale i jednoduchosťou a eleganciou výzdoby vynikali textilie (PANČUHOVÁ a kol. 2004 : 11).

Ešte v dnešných dňoch je možné vidieť z hmotných dokladov tradičnej ľudovej kultúry celý rad zaujímavých stavieb. Z mäkkého ihličnatého dreva sa v minulosti stavali domy v Turci. Z vonkajšej strany sa zruby domov neomietali, medzi jednotlivými trámami sa robilo vymazávanie a bielenie špár. V niektorých podhorských dedinách sa najdlhšie a v najväčšom počte zachovali zrubové domy, ako je Nolčovo, Čremošné, Dolné Jaseno, Trebostovo, Podhradie. Nové druhy stavebného materiálu – nepálená tehla a kameň sa začali v Turci uplatňovať pod vplyvom rôznych protipožiarnych opatrení a vrchnostenských nariadení. Sedlové strechy boli prevládajúcim tvarom striech, mali podobu rôznych výzorníkov, boli kryté šindľom a mali bohatú štítovú výzdobu. Trojdielny pôdorys má väčšina domov s radením priestorov na os. Dvojdielne domy, ktoré pozostávajú z izby a vstupného priestoru sa vyskytujú v menšej miere. Juhovýchod Turca s bývalým nemeckým osídlením tvorí výnimku v pôdorysnej skladbe obydľí, kde sa stavali popri prízemných domoch poschodové domy s pavlačou alebo s podstrešnými komorami. Pozornosť návštevníka Turca upútajú z hospodárskych stavieb najmä drevené a murované sýpky. Budovali sa buď v prednej časti dvora alebo oproti domom cez cestu pri potoku. Uzatváranie vchodu do dvora vysokými klenutými, na začiatku drevenými a neskôr murovanými bránami bolo pre oblasť Turca charakteristické. Domy a vstupy do dvorov bohatých šafraníkov sa vyznačovali honosnosťou (VAVRÍK 1986 : 60 a n.).

Sever a severovýchod Turca je blízky oravskej a liptovskej hudobno – tanečnej kultúre. Vplyv mestských a remeselníckych tradícií je možné badať v strednom Turci. Okrem vplyvov baníckej kultúry sa v južnom Turci objavuje príbuznosť foriem s hornonitrianskou hudobnou tradíciou. Súbor Turiec z Martina a Tiesňavan z Krpelian a ďalšie iné dedinské folklórne skupiny reprezentujú turčiansky folklór. Turčianske slávnosti folklóru sú hlavným folklórnym podujatím regiónu. Regionálny rámec presahuje ďalšie kultúrne podujatie - Augustové slávnosti v Martine, ktoré prihliadajú na národnú históriu a kultúru (BEŇUŠKOVÁ a kol. 2005 : 113).

Pozornosť si zaslúžia fašiangové obchôdzky a stávanie májov zo zvykoslovných prejavov. Menej výrazný je Turiec tanečne, nové tance ako polka, mazúrka, valčík, čardáš, fox a charleston tu prevládali, ale zachovali sa aj tanečné hry (BEŇUŠKOVÁ 2010 : 46).

V minulom storočí po prvej ohláske chodievali v Turci, Liptove a Gemeri nemajetné nevesty a siroty v sprievode krstnej matky do spríbuznených alebo spriatelených domov. „Pýtanie na poctivú krásu“ sa označovali takéto obchôdzky. Na obchôdzkach získavali dievčatá prostriedky ako je obdarovanie potravinami alebo plodinami, perím, plátnom, peniazmi a pod., ktoré im mali slúžiť na skromnú svadbu a výbavu (FILOVÁ a kol. 1975 : 996).

Archeologické náleziská v okrese Martin. V Martine v mestskej časti Priekopa sa objavilo popolnicové pohrebisko a sídlisko lužickej kultúry z mladšej bronzovej doby, sídlisko púchovskej kultúry, keltské hradisko, pohrebisko z obdobia Veľkomoravskej ríše a 10. až 12. storočí slovanské sídlisko. V Košútoch, ktoré ležia južne od Priekop, sa na tomto území našli pozostatky z lužickej kultúry z mladšej doby bronzovej, ide o opevnené sídlisko a z púchovskej kultúry sa našiel terasovitý hrádok ľudu (PODOLÁK 2003 : 55).

V meste Vrútky sa našli archeologické nálezy dokumentujúce existenciu lužickej kultúry z mladšej doby bronzovej, našli sa tu popolnicové pohrebiská a sídliska a z púchovskej kultúry sa našlo sídlisko (PODOLÁK 2003 : 56).

Sučanoch sa nachádza výšinné sídlisko z mladšej doby laténskej, sídlisko ľudu púchovskej kultúry zo staršej doby rímskej. Halštatské a laténske hradisko sa nachádzalo v chotári obce Socovce. Sídlisko púchovskej kultúry, žiarové pohrebisko lužickej kultúry, nálezy z prelomu doby bronzovej a staršej doby halštatskej sa našli v Sklabinskom Podzámku. V obci Ratkovo sa našlo sídlisko ľudu púchovskej kultúry z doby laténskej a rímskej (SŮLE 2005 : 453).

V priemyselne obci Turany existovalo sídlisko púchovskej kultúry a podobne aj v obci Šútovo, a v obci Ratkovo sa zachovali zvyšky sídliska púchovskej kultúry. Krpeľany boli osídlené už v neolite. Na území sa našlo sídlisko lužickej kultúry a stopy po ľude púchovskej kultúry z laténskej a rímskej doby (PODOLÁK 2003 : 62 a n.).

V obci Dražkovce bol archeologický nález kamenných sekeromlatov srdcovitého tvaru z osídlenia z eneolitu. V obci Folkušová dokumentujú sídliskové črepy z laténskej doby a sekeromlat je doložený z eneolitického osídlenia. V Kláštore pod Znievom dokumentujú sekeromlaty z eneolitu, bronzová sekerka patrí do strednej doby bronzovej a viac archeologických nálezov patrí do mladšej doby bronzovej (SŮLE 2005 : 450 a n.).

V chotári obce Necpaly sa našli viaceré predmety z neskorej doby bronzovej a z veľkomoravského obdobia sa tu našli dve mohyly. Hromadný nález veľkých ihlíc s guľovou hlavicou sa našiel v chotári obce Nolčovo (SŮLE 2005 : 452).

Medzi najbohatšie archeologické nálezisko Turca patrí Blatnica, kde sa našiel hrob staroslovienskeho veľmoža a súčasťou nálezu bol aj blatnický meč so zdobenou rukoväťou (PODOLÁK 2003 : 73).

Sídlisko ľudu púchovskej kultúry dokumentujú v chotári obce Šútovo. Nížinné sídlisko ľudu púchovskej kultúry z doby rímskej dokumentujú v obci Turčianska Štiavnička. Výšinné sídlisko púchovského horizontu z laténskej a rímskej doby bolo v chotári obce Valča. Archeologická lokalita z laténskej a rímskej doby, výšinné sídlisko na Hradišti sa nachádza v obci Záborie. Kamenný sekeromlat neskorej doby kamennej, eneolitu bol nájdený v chotári obce Žabokreky. Mohyla veľmoža je doložená z veľkomoravského obdobia (SŮLE 2005 : 454 a n.).

V Martine boli zriadené nasledovné **kultúrno-osvetové zariadenia**. V roku 1863 bola založená *Matica Slovenská* (obr. 5) zaraďuje sa to medzi najvýznamnejší výsledok Memoranda národa slovenského. Založenie Matice slovenskej bolo výsledkom pokusov a snáh na vytvorení celonárodnej inštitúcie. Jej úlohou bolo, aby sa tu sústredili všetky tvorivé a kultúrne sily národa. V roku 1875 Matica slovenská bola násilne zatvorená, napriek tomu sa stala jediným literárnym, vedeckým, umeleckým, osvetovým, spoločenským a politickým centrom Slovákov. V priestoroch matičného domu vďaka zberateľskej činnosti boli sústredené aj sprístupnené mnohé vzácne pamiatky našej národnej minulosti. K hospodárskemu, morálnemu či vzdelanostnému pozdvihnutiu nášho ľudu prispela aj vydavateľská činnosť. Založenie troch slovenských gymnázií patrilo tiež k výsledkom memorandových snažení. *Dve slovenské gymnázia* vznikli na území Turca – v Martine v roku 1867 a v Kláštore pod Znievom v roku 1869. Činnosť martinského slovenského gymnázia bola úzko spätá s činnosťou Matice slovenskej. Dôležitú úlohu zohrali významní činovníci pri jeho založení, taktiež aj v odbornej či materiálnej pomoci. Činnosť Matice slovenskej bola obnovená v roku 1919, svoju činnosť dodnes rozvíja v mnohých kultúrno–vedeckých odboroch. . V rokoch 1924 – 1925 bola postavená druhá budova Matice Slovenskej (obr. 6) (VAVRÍK a kol. 1986 : 43).

Každý národ má miesto, kde spočívajú telesné pozostatky jeho najväčších osobností. Pre Slovákov je takéto miesto v Martine na *Národnom cintoríne*, ktorý je zároveň aj národnou kultúrnou pamiatkou. V 2. pol. 19. storočia, kedy sa Martin stáva centrom formujúceho sa moderného slovenského národa, bol založený Národný cintorín. Karol Kuzmány, podpredseda Matice slovenskej, bol prvý, ktorého telesné pozostatky spočinuli na Národnom cintoríne. V súčasnosti je na Národnom cintoríne pochovaných približne 300

významných osobností národného života, vedy, slovenskej kultúry a politiky (LACIKA 2008 : 164).

Múzeum slovenskej dediny v Martine – v Jahodníckych hájoch je najznámejším, najväčším a najstarším slovenským skanzenom. Skanzen prezentuje spôsob života a tradičné bývanie na slovenskej dedine v 19. a 20. storočí. Múzeum má rozlohu 28 ha a nachádza sa tu 129 objektov. Sú tu umiestnené stavby ľudovej architektúry severozápadného Slovenska. V roku 1930 vznikol zámer výstavby múzea. V roku 1940 sa uskutočnil prvý transfer objektu z pôvodného miesta do nového areálu. Až v roku 1972 bola sprístupnená prvá časť expozície. Skanzen dnes predstavuje slovenské regióny Orava, Liptov, Turiec a Kysuce – Javorníky. Všetky typy obytných domov rôznych sociálnych vrstiev sú tu prezentované jednotlivo aj v skupinách odpovedajúce prirodzenému usporiadaniu na pôvodnom mieste. Súčasťou usadlostí sa stali niektoré domy s hospodárskymi budovami v pôvodnej konfigurácii (DVOŘÁČEK 2010 : 138).

V Múzeu slovenskej dediny boli objekty z regiónu Kysuce – Podjavorníky postavené v rokoch 1975 – 1978. Z tohto regiónu tu môžeme vidieť zrubový objekt z Papradna (obr. 7), objekt mimo intravilánu obce, využívaný sezónne na ustajnenie dobytku a bývanie časti rodiny. Ďalší objekt, ktorý tu môžeme vidieť je rímskokatolícka jednotriedna elementárna škola z Petrovíc (obr. 8). V rokoch 1974 – 1985 bola v Múzeu slovenskej dediny postavená expozícia regiónu Liptov. Môžeme tu vidieť usadlosť z Východnej (obr. 9), ktorá predstavuje jednu z foriem roľníckych obydlí, rozšírených v hornom Liptove. Usadlosť z Vavrišova (obr. 10), ide o jednu z foriem murovaných usadlostí, ktoré sa vyskytovali v oblasti horného Liptova od 2. pol. 19. storočia. Usadlosť z Hubovej (obr. 11), je to zrubový obytný štvorom, ktorý má zvláštnu formu združeného domu a obývali ho štyri individuálne rodiny. Drevená renesančná zvonica (obr. 12) z polovice 17. storočia z Trsteného, predstavuje zložitú konštrukciu ihlanovitého tvaru. V rokoch 1974 – 1990 sa realizovala výstavba objektov regiónu Turiec, pričom v zmysle pôvodného zámeru a výberu expozičných objektov nie je ešte stavebne ukončený región. Z regiónu Turca sa tu nachádza usadlosť z Nolčova (obr. 13), ktorá reprezentuje spôsob života a bývania chudobnejšieho roľníka z horskej, severovýchodnej oblasti Turca. Zariadenie domu (obr. 14) predstavuje bývanie v tejto lokalite v 20. až 30. rokoch 20. storočia a zároveň odráža všedný pracovný deň. Rímskokatolícky kostol z Rudna (obr. 15) je jediný zachovaný drevený kostol v Turci. Filagória zo Slovenského Pravna (obr. 16), predstavuje záhradný domček. V Múzeu slovenskej dediny bola expozícia regiónu Orava postavená v dvoch

etapách: v rokoch 1968 – 1972 a 1980 – 1984. Z regiónu Orava sa tu nachádza usadlosť zo Zuberca (obr.17), ide o kópiu usadlosti chudobného roľníka. Zrubová usadlosť z Hruštína (obr. 18), predstavuje obydlie majetnejšieho roľníka z oblasti oravského Zamaguria. Krčma z Oravskej Polhory (obr. 19), predstavuje zrubový, pôvodne zájazdny hostinec, ktorý stál na križovatke ciest smerujúcich do Poľska. Do základov pri jej prenesení bol položený základný kameň Múzea slovenskej dediny. Horáreň z Oravskej Polhory (obr. 20), ide o kópiu objektu z 2. pol. 19. storočia. Horáreň bola obydlím horára a kanceláriou lesnej správy. Miestnej stavebnej tradícii sa vymyká stavba, predstavuje unifikovaný typ domu lesného úradníka. V súčasnosti slúži ako sídlo správy Múzea slovenskej dediny (KIRIPOLSKÁ a kol. 2010 : b.s.).

Na Malej hore stojí budova *Slovenského národného múzea* a jej priestory dnes využíva Etnografické múzeum (obr. 21). V Martine v matičných zbierkach a v Muzeálnej slovenskej spoločnosti sa zrodili základy pokračovania tradícií slovenského múzejníctva. Potreby narastajúcich zbierok už budova pôvodného múzea nestačila kryť, z toho dôvodu postavili novú budovu Slovenského národného múzea. Začali sa tu zhromažďovať etnografické, prírodovedné, historické a numizmatické zbierky. Funkciu prvého špecializovaného archeologického pracoviska na Slovensku začalo múzeum plniť od roku 1942. Najvýznamnejšie na Slovensku sú v súčasnosti národopisné fondy tohto múzea, majú približne 150 000 exponátov. Najväčším komplexom svojho druhu v strednej Európe sú hodnotné predovšetkým zbierky ľudového textilu. V dvoch expozíciách sú vystavené najcennejšie predmety – „Človek a pôda“ a „Človek a materiál“. Človek a pôda ukazuje vzťah človeka k základnému zdroju obživy. Sústreďuje sa na vidiecke spoločenstvo s jeho zvykoslovím a je prierezom dejín Slovenska. Človek a materiál nám približuje suroviny, ktoré sa používali na výrobu jednotlivých predmetov. Človek a odev tvorí osobitnú časť expozície, ktorá nám dokumentuje ukážky krojov z celého Slovenska. V rámci delimitácie po 2. svetovej vojne viaceré zbierky boli prevezené do špecializovaných ústavov. Národopisné zbierky ostali v Martine. Na etnografiu vytvorením stálej expozície Človek a pôda a zbierok tradičného včelárstva, poľnohospodárstva, remesiel, drevárstva umenia a zvykoslovía sa začalo orientovať múzeum. Monotematické výstavy predovšetkým etnografického a umelecko–historického charakteru usporadúva niekoľkokrát ročne múzeum (PODOLÁK 2003 : 48).

Najmladším pracoviskom Slovenského národného múzea je *múzeum kultúry Rómov na Slovensku*. Prvoradým poslaním tohto múzea je dokumentácia duchovnej a hmotnej

kultúry Rómov v prítomnosti, ale aj minulosti. Činnosť múzea má celoslovenskú pôsobnosť. Súčasťou Slovenského národného múzea je Múzeum židovskej kultúry, Múzeum rusínsko-ukrajinskej kultúry, Múzeum kultúry karpatských Nemcov, Múzeum maďarskej kultúry, Múzeum kultúry Čechov na Slovensku (obr. 22), Dokumentačné centrum chorvátskej kultúry na Slovensku (VENDA.SK 2005 : <http://www.venda.sk/sk/muzea/martin/2262-martin-muzeum-kultury-romov-na-slovensku/>).

Života a dielo jednej z najvýznamnejších osobností slovenského výtvarného umenia predstavuje *Múzeum Martina Benku* v Martine (obr.23). Expozícia sa nachádza v dome, kde umelec žil. Expozícia predstavuje jeho tvorbu, ktorá je úzko spätá s krajinou, tradičnou kultúrou a dejinami Slovenska (BEŇUŠKOVÁ a kol. 2005 : 114).

Múzeum Karola Plicku v Blatnici (obr. 24) je venované životu a dielu významného umeleckého fotografa, pedagóga, folkloristu, etnografa, fotografa a filmára Karola Plicku. Expozícia dokumentuje fotografie, filmové a zvukové záznamy, dobové a technické vybavenie, rozsiahlu zberateľskú činnosť, pedagogickú a publikačnú činnosť (BEŇUŠKOVÁ 2005 : 114).

Turčianska galéria (obr. 25) sa stala sídlom Župného domu. V galérii je umiestnená stála expozícia Výtvarné umenie Turca. Organizujú sa tu výstavy slovenských výtvarníkov niekoľkokrát ročne. Na začiatky moderného slovenského výtvarného umenia sa orientuje galéria (PODOLÁK 2003 : 46).

Slovenská národná knižnica (obr. 26) patrí medzi najväčšie, najstaršie a najvýznamnejšie národné vedecké knižnice na Slovensku. Dokumentuje súčasný, ale aj minulý materiálny a duchovný vývin slovenského národa. Knižnica je v súčasnosti kultúrnou, informačnou, vedeckou, vzdelávacou inštitúciou, ktorú môžu využívať nielen občania Slovenskej republiky, ale je prístupná aj používateľom zo zahraničia. Sprístupňuje a zhromažďuje literárno-muzeálne, knižničné a literárnoarchívne zbierky. Taktiež, sa snaží ako vedúca inštitúcia zabezpečiť modernizáciu vlastných knižničných a informačných služieb, koordinovať rozvoj Knižničného systému Slovenskej republiky a priamo spolupracovať s domácimi a zahraničnými inštitúciami (SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA 2007 : <http://www.snk.sk/?o-kniznici>).

V Martine v roku 1869 bol založený celonárodný *spolok slovenských žien Živena*. Živena sa zaslúžila o rozvoj a propagáciu ľudového umenia doma i v zahraničí. V roku 1887 zorganizovala za účasti širokej verejnosti prvú výstavu výšiviek Slovákov zo Slovenska i Dolnej Zeme. Do zbierok Slovenského národného múzea neskôr včlenili

exponáty. Aj nestor slovenského múzejníctva Andrej Kmet' sa pričínil o zbierky výšiviek. Na prírodovednú tematiku je zamerané jeho meno v Turčianskom múzeu (BEŇUŠKOVÁ 2010 : 47).

6.2 Okres Turčianske Teplice

V južnej časti Turčianskej kotliny sa rozprestiera Horný Turiec. S okresom Turčianske Teplice sa stotožňujú jeho hranice. Kúpeľné mesto Turčianske Teplice predstavujú hospodárske, kultúrne, administratívne a turistické centrum horného Turca (PODOLÁK 2003 : 90).

Z architektonických svetských pamiatok sa v okrese Turčianske Teplice nachádza *Starší kaštieľ v Diviakoch* (obr.27), ktorý je cennou renesančnou pamiatkou. Kaštieľ slúžil Matici Slovenskej, ale v roku 2000 sa Slovenská národná knižnica odčlenila od Matice a kaštieľ pripadol jej. Slúži ako depozitné pracovisko. *Mladší kaštieľ v Diviakoch* (obr. 28) je dnes situovaný v parku. Bol rokokovou stavbou, ale neskôr ho klasicisticky upravili (LACIKA 2008 : 107).

Kaštieľ v Mošovciach (obr. 29) je z druhej polovice 18. storočia a ide o barokovo – rokokový kaštieľ. Rozľahlý anglický park s mauzóleom patrí ku kaštieľu. Prvky secesie a novogotiky uplatnili stavitelia na budove a dnes je využívaná ako Múzeum mošovských remeselníkov (LACIKA 2008 : 170).

Z umelecko-výtvarných diel sa v okrese Turčianske Teplice nachádza v obci Mošovce. Na námestí sa nachádza pomník v nadživotnej veľkosti jedného z najvýznamnejších turčianskych rodákov Jána Kollára. Viac umelecko–výtvarných diel sa v okrese Turčianske Teplice nenachádza (PODOLÁK 2003 : 97).

Archeologické náleziská z eneolitu sú doložené v chotári dnešného mesta, sú to kamenné sekeromlaty srdcovitého tvaru. Desiat' veľkých bronzových ihlíc pochádza z mladšej doby bronzovej. Existenciu keltskej civilizácie potvrdzuje Strážna hora v období 1. pol. 1. storočia pred Kristom (SŮLE 2005 : 476).

V lokalite Tlstá hora v chotári obce Háj bolo v mladšej a neskorej dobe bronzovej pohrebisko, odkrylo sa tu 86 žiarových hrobov. Tunajšie sídlisko existovalo ešte aj v dobre halštatskej, laténskej a rímskej, svedčí o tom keramika nájdená z tohto pohrebiska (SŮLE 2005 : 479).

V podhorskej obci Rakša sa našli stopy po keltskom a staroslovienskom osídlení. Malé valové opevnenie, ktoré potvrdil aj nález črepov keramiky z konca laténskej doby, sa našlo v Hrádku (PODOLÁK 2003 : 94).

Poklad z mladšej doby bronzovej ľudu pilinskej kultúry sa našiel v chotári obce Horná Štubňa. Hradisko a neskôr hrad so strategickým významom podobným ako Vyšehrad sa nachádza v chotári obce Jasenovo. O ľuďoch lužickej kultúry z mladšej doby bronzovej svedčia najstaršie známky osídlenia. Neskôr bolo ľuďom tejto kultúry vybudované hradisko. V Jazernici v jeho chotári sa našli kamenné sekeromlaty z obdobia eneolitu. Nález bronzových predmetov a žiarové pohrebisko pochádza z mladšej a neskorej doby bronzovej. Mohyla veľmoža s výstrojom a výzbrojom z veľkomoravského obdobia bola nájdená v lokalite na Homôlke v chotári obce Malý Čepčín. V obci Mošovce, v lokalite Pod Hájom, sa našla sekerka s tuľajkou z mladšej doby bronzovej (SÜLE 2005 : 479 a n.).

V Slovenskom Pravne nám existenciu sídliska púchovskej kultúry z prelomu letopočtov, slovanského sídliska z 9. storočia potvrdzujú archeologické vykopávky. Slovanské osídlenie v Turci predstavuje jeden z najstarších historických dokladov (PODOLÁK 2003 : 103).

7 ANALÝZA POTENCIÁLU

Silné stránky	Slabé stránky	Príležitosti	Ohrozenia
Výhodná geografická poloha	Nedostatočná propagácia regiónu	Rozvoj doplnkových služieb v strediskách CR	Nedostatok finančných prostriedkov na propagáciu
Dobré podmienky pre letný a zimný turizmus	Kvalita a úroveň poskytovaných služieb	Rozvoj infraštruktúry CR	Pomalý rast kvality našej ponuky
Prírodný potenciál	Nevyhovujúci štandard zariadení	Spolupráca so subjektmi v CR	Nedostatočný záujem obyvateľstva na CR
Kultúrno-historický potenciál	Nedostatočná vybavenosť hotelov	Využiť kúpele aj na iné účely, nielen na liečenie	Orientácia obyvateľstva SR na vzdialenejšie destinácie
Výskyt minerálnych a termálnych prameňov	Pomalý rast cestovného ruchu	Snažiť sa o rozvoj letnej a zimnej turistiky	Problémy s dostupnosťou finančných zdrojov na investície
Kúpele v Trenčianskych Tepliciach	Nízka mzdová úroveň zamestnancov v CR	Zabezpečiť ochranu prírodného a kultúrneho potenciálu	
Možnosti vidieť remeslá a živý folklór	Nedostatočná motivácia personálu	Rozvoj infraštruktúry CR	
Zachované ľudové umenie	Nižšia kvalifikácia pracovníkov	Zabezpečiť rozvoj kongresového CR	
Dobré podmienky všeobecnej infraštruktúry CR	Nedostatočná spolupráca samospráv a podnikateľov	Rozvoj agroturistiky	
Vyhovujúca infraštruktúra CR	Nedostatok doplnkových služieb v strediskách CR	Rozvoj kultúrnych podujatí	
Vyhovujúca supraštruktúra CR	Nevyhovujúci stav historických pamiatok	Osadenie informačných tabúl	

7.1 Zhodnotenie potenciálu v regióne Turiec

Potenciál v regióne je bohatý, či už ide o prírodný alebo kultúrno-historický potenciál. Návštevníci, ale aj domáce obyvateľstvo, majú široké možnosti kultúrneho a prírodného využitia. Turiec bol už v minulosti považovaný za národné kultúrne centrum Slovákov, pretože bolo sídlom inštitúcií, ako sú Matica slovenská a Slovenské národné múzeum. V analýze potenciálu Turčianskeho regiónu môžeme vidieť akými silnými a slabými stránkami sa región vyznačuje. Uvedla som aj príležitosti, ktoré by mohol región využiť a snažiť sa vytvoriť z nich silné stránky. Je dôležité, aby si región uvedomil aj ohrozenia,

ktoré poškodzujú a ohrozujú región, ale ak si ohrozenia všimnú v počiatočnom štádiu, je možné ich skôr odstrániť a nemusia ohroziť rozvoj potenciálu.

V regióne Turiec sú vytvorené dobré podmienky všeobecnej infraštruktúry a infraštruktúry. Je potrebné zabezpečiť výstavbu nových zariadení a rekonštrukciu existujúcich zariadení cestovného ruchu. Výhodná geografická poloha, umožňuje rozvoj letnej a zimnej turistiky. Zabezpečiť rozvoj pešej turistiky by bolo možné osadením informačných tabúľ na peších a cyklistických trasách. Taktiež by bolo vhodné zabezpečiť údržbu a budovanie nových turistických chodníkov, cyklistických trás a oddychových priestorov. Rozvoj zimnej turistiky, by sa dal zabezpečiť lepšou propagáciou lyžiarskych stredísk, vybudovaním ďalších zjazdoviek a budovaním ubytovacích a stravovacích zariadení. Zabezpečiť rozvoj agroturistiky hľadaním vhodných lokalít, kde by sa dala realizovať agroturistika. Ďalej je nevyhnutné zabezpečiť dopravnú prístupnosť k pamiatkam a miestam, ktoré sú atraktívne pre návštevníkov tohto regiónu. Pre lepšiu prístupnosť k historickým pamiatkam je potrebné osadenie informačných tabúľ. Samospráva by mala zabezpečiť rekonštrukciu historických pamiatok v regióne, v dôsledku čoho minimalizuje nevyhovujúci stav mnohých historických pamiatok. Rozvoju regiónu by pomohlo budovanie moderných športových stredísk, ale aj rekonštrukcia súčasných stredísk, ktoré by prilákali záujemcov o šport. Z hľadiska infraštruktúry cestovného ruchu by sa dali v regióne zlepšiť služby turistických informačných služieb, ktoré by sa snažili o lepšiu propagáciu regiónu.

Bohato zastúpený je tu prírodný a kultúrny potenciál, ale je potrebné zabezpečiť ich ochranu a zabezpečiť aby boli udržiavané v dobrom stave. V prípade, že by sa nezabezpečilo ich udržiavanie a ochrana, význam regiónu by klesal a rozvoj regiónu by nemohol byť zabezpečený. V regióne je výskyt minerálnych a termálnych prameňov, ktorým by mohol región vo svojom záujme zabezpečiť ich udržiavanie. V Turčianskych Tepliciach sa nachádzajú kúpele. V kúpeľoch vybuodovali komplex Spa&Aquapark. Turčianske Teplice sa snažia stať vyhľadávanou destináciou, nielen na liečebné účely, ale zamerali sa aj na relaxačné pobyty.

V regióne sa zachovalo ľudové umenie, taktiež je možné vidieť tradičné remeslá a folklór. V tomto smere by sa mal región snažiť o ich zachovanie, snažiť sa o rozvoj kultúrnych podujatí a zabezpečiť aj propagáciu konaných udalostí. Ak by išli týmto smerom, určite by sa im podarilo prilákať viac návštevníkov.

V regióne je zabezpečený dostatok ubytovacích zariadení, lenže nezodpovedajú kvalite a úrovni poskytovaných služieb. Navyše tieto zariadenia nemajú dostatočný štandard zariadení, je tu nedostatočná vybavenosť poskytovaných služieb. Nedostatky vyplývajú z nedostatočného záujmu prevádzkovateľov o potreby a požiadavky návštevníkov. Poskytovatelia služieb by sa mali zamerať na zlepšovanie kvality svojich zariadení, zvyšovanie štandardu zariadení a začať si budovať lepšiu vybavenosť poskytovaných služieb. Zariadenia, navyše neponúkajú dostatok doplnkových služieb zariadení. Mali by sa snažiť rozšíriť sortiment ponúkaných služieb, aby si prilákali viac zákazníkov. Pre rozvoj supraštruktúry cestovného ruchu v regióne je nevyhnutné budovanie kongresových sál.

Ďalší problém, s ktorým sa tu stretávame je nedostatočná kvalifikácia pracovníkov, slabá motivácia a nízka mzdová úroveň pracovníkov. Tieto nedostatky vychádzajú z toho, že pracovníci, ktorí majú požadované vzdelanie radšej odchádzajú do zahraničia za lepšími pracovnými podmienkami. Ak tu aj ostanú kvalifikovaní pracovníci na cestovný ruch, čaká ich nízky príjem. Zamestnávateľia by sa mali snažiť motivovať pracovníkov, aby zefektívniili svoju činnosť. Motivácia pracovníkov sa prejaví na zlepšení mena zariadenia, na kvalite služieb a spokojnosti zákazníkov.

Kooperácia medzi samosprávami a podnikateľmi sa zlepší, keď budú tieto dva subjekty viac komunikovať medzi sebou a viac by sa dosiahlo, keby sa subjekty spojili a ich spoločným cieľom by bolo zlepšiť situáciu v regióne. Je potrebné aby sa zlepšila kooperácia medzi mestami a obcami regiónu v oblasti cestovného ruchu. Aj zo strany štátu by mala vychádzať väčšia iniciatíva na rozvoji cestovného ruchu jednotlivých regiónov. Keby začal spolupracovať so samosprávami na rozvoji ich potenciálu a poskytl by potrebné finančné prostriedky, zistil by, že aj ony môžu z toho získať. Nielenže sa štátu investované finančné prostriedky vrátia, ale aj pomôžu v rozvoji cestovného ruchu na Slovensku. Na základe analýzy Turčianskeho regiónu z týchto skutočností vyplýva pomalý rast cestovného ruchu na Slovensku, ktorý súvisí s nedostatkom finančných prostriedkov a z toho vyplýva aj nedostatočná propagácia Slovenska. Dôsledkom čoho je, že kvalita našej ponuky pomaly rastie. Vplyv na tieto činitele má aj nedostatočný záujem obyvateľstva o cestovný ruch a ich orientácia na vzdialenejšie destinácie.

ZÁVER

V práci som si vymedzila hlavný cieľ a čiastkové ciele. Hlavným cieľom bolo priblížiť prírodný a kultúrny potenciál v Turčianskom regióne. Ciele, ktoré som si stanovila boli splnené.

V rámci hlavného cieľa bolo potrebné definovať cestovný ruch z hľadiska primárnej a sekundárnej ponuky, charakterizovať základné pojmy ako je regionalizácia, kultúrne dedičstvo a ochrana prírody. Práca je zameraná najmä na prírodný a kultúrny potenciál v Turčianskom regióne, ktorý tu je veľmi bohatý. Snažila som sa vyzdvihnúť aké prírodné zaujímavosti môžu návštevníci vidieť, aké chránené územia sa rozprestierajú v Turci, taktiež tu môžeme vidieť rôzne druhy chránených rastlín a živočíchov. Okrem spomínaných prírodných podmienok som sa sústredila aj na kultúrne pamiatky a zariadenia, ktoré sa tu nachádzajú. Množstvo kultúrno-historických pamiatok s využitím pre cestovný ruch sa tu nachádza. Organizované podujatia sú taktiež potenciálom pre cestovný ruch. Pozornosť som venovala histórii regiónu, kde môžeme vidieť ako sa región vyvíjal, prečo sa začali v regióne vytvárať doplnkové formy zamestnania, aké inštitúcie tu vznikli a aké významné osobnosti tu pôsobili. Ďalej som sa venovala administratívne a geografickému členeniu, ktoré sú dôležité z hľadiska geografického. Ďalší čiastkový cieľ, ktorý som si stanovila bolo vypracovanie analýzy potenciálu Turčianskeho regiónu. Vypracovanie analýzy je veľmi dôležité, pretože nám umožňuje určiť čo je možné zlepšiť v regióne, a na druhej strane sú veci, ktoré by sme sa mali snažiť odstraňovať a vyvarovať sa ich nepriaznivým vplyvom. V analýze je možno najlepšie vidieť silné a slabé stránky, ktoré región má ale sú tu aj príležitosti, ktorými by sa dal región vylepšiť a ohrozenia, ktorým musí región čeliť a mal by sa ich snažiť odstrániť.

Chcela by som poznamenať, že v Turčianskom regióne je veľký potenciál, či už ide o prírodný alebo kultúrny, oba potenciály sú tu bohato zastúpené. Bohatstvo, ktoré región má, bude určite v budúcnosti stúpať na význame. Je len na samospráve ako sa bude snažiť využiť potenciál. Iniciatíva by mala vychádzať od samospráv, ktoré by mali spolupracovať s inými organizáciami, ktoré pôsobia v cestovnom ruchu, aby im pomohli v návrhoch ako rozvíjať a vylepšovať daný potenciál. Región má veľký potenciál, len je potrebné ho rozvíjať a podávať návrhy, akým spôsobom by mal región stúpať na význame.

V prípade, že by som v diplomovej práci pokračovala s touto témou, tak by som sa snažila navrhnuť konkrétny produkt. V návrhu by som uviedla možnosti rozvoja potenciálu

v Turčianskom regióne. Akým smerom by sa mal región uberať a rozvíjať svoje možnosti. Návrh by obsahoval konkrétne možnosti rozvoja letnej a zimnej turistiky, agroturistiky, ochrany kultúrneho dedičstva jednotlivých kultúrno-historických inštitúcií a v návrhu by bolo tiež zahrnuté, akým spôsobom by sa dalo prilákať viac zahraničných turistov. Je potrebné zrealizovať propagáciu pre región, ktorá pomôže vyzdvihnúť význam tohto regiónu. Ak by sa návrh podarilo uskutočniť, je tu veľká možnosť rozvoja prírodného a kultúrneho potenciálu v Turčianskom regióne.

LITERATÚRA A PRAMENE

- SÜLE, P. *Encyklopédia miest a obcí Slovenska*. Lučenec : PS-Line, 2005. 960 s. ISBN 80-969388-8-6.
- BAŠOVSKÝ, O. – LAUKO, V. *Úvod do regionálnej geografie*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. 118 s. ISBN 80-08-00278-6.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol. *Tradičná kultúra regiónov Slovenska*. 2. vyd. Bratislava : Veda, 2005. 241 s. ISBN 80-224-0853-0.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. *Ludová kultúra*. Bratislava : Dajama, 2010. 127 s. ISBN 978-80-89226-84-9.
- BOTÍK, J. a kol. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava : Veda, 1995. 484 s. ISBN 80-224-0234-6.
- DRGOŇA, V. – KRAMÁREKOVÁ, H. *Environmentálna geografia I*. Nitra : Vysoká škola pedagogická Nitra, Fakulta prírodných vied, 1995. 136 s. ISBN 80-8050-010-x.
- DVOŘÁČEK, P. *Skanzeny České a Slovenské Republiky*. Praha : Academia, 2010. 178 s. ISBN 978-80-200-1883-0.
- FILOVÁ, B. a kol. *Slovensko : Ľud - II. časť*. Bratislava : Obzor, 1975. 488 s.
- GÚČIK, M. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2000. 152 s. ISBN 80-8055-355-6.
- HANUŠIN, J. *Vody*. Bratislava : Dajama, 2009. 128 s. ISBN 978-80-89226-75-7.
- KIRIPOLSKÁ, A. *Múzeum slovenskej dediny*. Martin : Slovenské národné múzeum, 2010.
- KOLLÁR, D. a kol. *Slovensko*. Bratislava : Dajama, 2007. 128 s. ISBN 80-88975-56-5.
- LACIKA, J. *Kaštiele*. Bratislava : Dajama, 2008. 127 s. ISBN 978-80-89226-60-3.
- LACIKA, J. *1000 Zaujímavosti Slovenska*. Bratislava : Ikar, 2008. 384 s. ISBN 978-80-551-1571-9.
- LACIKA, J. – ONDREJKA, K. *Národné parky*. Bratislava : Dajama, 2009. 127 s. ISBN 978-80-89226-27-6.
- LALIŠOVÁ, A. – MAGULA, A. *Atlas slovenských miest*. Bratislava : Mapa Slovakia, 2001. 352 s. ISBN 80-88716-87-X.
- LENOVSKÝ, L. *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2008. 168 s. ISBN 978-80-8094-229-8.
- LIGAČ, S. *Ekológia a ochrana životného prostredia*. Nitra : Vydavateľské a edičné stredisko Vysokej školy poľnohospodárskej, 1991. 168 s. ISBN 80-85183-42-0.

- PANČUHOVÁ, E. a kol. *Z ľudovej kultúry Turca*. Martin : Matica slovenská, 2004. 415 s. ISBN 80-7090-760-6.
- PODOLÁK, P. *Turiec*. Bratislava : Dajama, 2003. 149 s. ISBN 80-88975-60-3.
- REŽNÁ, N. a kol. *Parky a záhrady*. Bratislava : Dajama, 2010. 127 s. ISBN 978-80-89226-82-5.
- SLÁMKA, M. – MATEJKA, M. *Zrúcaniny hradov na trojrozmerných fotografiách*. Bratislava : Slovenský skauting, 2005. 190 s. ISBN 80-89136-40-0.
- VAVRÍK, B. a kol. *Turiec*. Bratislava : Šport, 1986. 232 s. ISBN 77-029-86-11-6.
- WEISS, P. a kol. *Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike*. Bratislava : Ministerstvo hospodárstva SR, 2005. 114 s.
- OREMUSOVÁ, D. *Regionalizácia a regionálny rozvoj Slovenska* [online]. b. r. [cit. 2011-5-02]. Dostupné na internete:
<<http://dam.fp.ukf.sk>>.
- Návrh opatrení na realizáciu zámerov Deklarácie NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva [online]. b. r. [cit. 2011-6-02]. Dostupné na internete:
<http://www.culture.gov.sk/pk/LIPT_12_02_02/material.htm>.
- Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. *Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva* [online]. 2006. [cit. 2011-6-02]. Dostupné na internete:
<<http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>>.
- Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. *Pamiatkový fond SR* [online]. 2006. [cit. 2011-8-02]. Dostupné na internete:
<<http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/pamiatkov-fond>>.
- Slovenský národný archív. *Poslanie Slovenského národného archívu* [online]. b. r. [cit. 2011-8-02]. Dostupné na internete:
<http://www.civil.gov.sk/snarchiv/poslanie_sna.htm>.
- Zbierka zákonov č. 543/2002. *Zákon o ochrane prírody a krajiny* [online]. 2002. [cit. 2011-9-02]. Dostupné na internete:
<<http://www.ba-lesy.sk/zakony/files/543.pdf>>.
- Enviro-edu. *Ochrana krajiny a prírody* [online]. 2007. [cit. 2011-9-02]. Dostupné na internete:
<http://www.enviro-edu.sk/?page=ochrana_prirrody/ochrana_krajiny_a_prirrody_na_mie_stnej_urovni>.

Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky [online]. 2010. [cit. 2011-9-02]. Dostupné na internete:

<<http://www.sopsr.sk/web/>>.

EuroEkonom.sk. *Ochrana životného prostredia* [online]. 2004. [cit. 2011-10-02]. Dostupné na internete:

<<http://www.euroekonom.sk/ekonomia/ekonomika-zivotneho%20prostredia/ochrana-zivotneho-prostredia/>>.

Žilinský samosprávny kraj. *Základné informácie* [online]. 2011. [cit. 2011-11-02].

Dostupné na internete:

<<http://www.regionzilina.sk/showdoc.do?docid=264>>.

Venda.sk. *Martin – Múzeum kultúry Rómov na Slovensku* [online]. 2005. [cit. 2011-3-04].

Dostupné na internete:

<<http://www.venda.sk/sk/muzea/martin/2262-martin-muzeum-kultury-romov-na-slovensku/>>.

Slovenská národná knižnica. *O knižnici* [online]. 2007. [cit. 2011-26-02]. Dostupné na internete:

<<http://www.snk.sk/?o-kniznici>>.

PRÍLOHY

Obrázok 1 Šútovský vodopád

Obrázok 2 Modrý kúpeľ

Obrázok 3 Kľacký vodopád

Obrázok 4 Renesančný kaštieľ

Obrázok 5 Matica slovenská 1. sídlo

Obrázok 6 Matica slovenská 2. budova

Obrázok 7 Zrubový objekt z Papradna

Obrázok 8 Škola z Petrovíc

Obrázok 9 Usadlosť z Východnej

Obrázok 10 Usadlosť z Vavrišova

Obrázok 11 Usadlosť z Hubovej

Obrázok 12 Drevená renesančná zvonica z Trsteného

Obrázok 13 Usadlosť z Nolčova

Obrázok 14 Vnútorne zariadenie usadlosti z Nolčova

Obrázok 15 Rímskokatolícky kostol z Rudna

Obrázok 16 Filagória zo Slovenského Pravna

Obrázok 17 Usadlosť zo Zuberca

Obrázok 18 Usadlosť z Hruštína

Obrázok 19 Krčma z Oravskej Polhory

Obrázok 20 Horáreň z Oravskej Polhory

Obrázok 21 Slovenské národné múzeum

Obrázok 22 Múzeum kultúry Čechov na Slovensku

Obrázok 23 Múzeum Martina Benku

Obrázok 24 Múzeum Karola Plicku

Obrázok 25 Turčianska galéria

Obrázok 26 Slovenská národná knižnica

Obrázok 27 Starší kaštieľ v Diviakoch

Obrázok 28 Mladší kaštieľ v Diviakoch

Obrázok 29 Kaštieľ v Mošovciach